

PARÁDI JÓZSEF

A POLGÁRI MAGYAR ÁLLAM ELSŐ HATÁRŐRIZETI SZAKSZERVE

A Magyar Királyi Határrendőrség
1906—1914

A dualista Magyarország határőrizeti helyzetének főbb vonásai

A kiegyezéskor Magyarországnak csak a Monarchia határával közös határszakaszán végeztek határőrizetet. Két szerv, a katonai határőrvidék és a m. kir. pénzügyőrség látta el akkor a szolgálatot. A katonai határőrvidék már tekintélyes múlttal rendelkezett, erő tekintetében is messze felülmulta a m. kir. pénzügyőrség határ menti csapatait. Katonai határőrvidéknek — a Birodalom déli részén — a volt török határhoz kapcsolódó területsávot nevezték, mely a Habsburg-hadsereg adómentességet élvezett, de katonai szolgálatot kellett teljesítenie. A katonai határőrvidék elavult gazdasági, társadalmi struktúrával rendelkezett. Felállításának eredeti célját a török támadások elleni védelem képezte. Később azonban az osztrák reakciós körök a katonailag szervezett és jól felszerelt — zömében nemzetiségi összetételű — határőr ezredeket a magyar szabadságharc, a polgári fejlődés ellen is felhasználták.¹

Katonai határőrvidékről 1552-től beszélhetünk, amikor II. Lajos Zengg, Kuin, Szkradin, Klissa, Kruppa, Lika és Osztovia várakat Ferdinánd osztrák főhercegnek átengedte. Az átadást követően az erősségeket az osztrák laibachi kapitányság alárendeltségébe helyezték. I. Ferdinánd a török veszedelem miatt a mai Horvátország és Szlovénia területének döntő többségét is katonai határőrvidékké szervezte. A horvát és szlovén katonai határőrvidék szervezése 1769-ben fejeződött be. A határőrvidék történelmi Magyarországhoz tartozó részének kialakítását 1669-ben kezdték meg és 1845-ben fejezték be.²

Erdélyben is szerveztek határőr övezetet Mária Terézia utasítására. Az erdélyi székely ezredeket a lakosság ellenállása miatt csak nagy nehézségek árán sikerült felállítani. A székely lakosságnak nemesi kiváltságai voltak, őket határőr szolgálatra kötelezni nehéz feladatot jelentett. A román ajkú lakosság zömében jobbgysorban élt. Az ő számukra a határőr szolgálat felemelkedést hozott, így katonai szervezésük aránylag könnyen ment.

1761-ben kezdték meg az erdélyi határőrség szervezését, de nem sokra mentek addig, amíg a legendás hírű gróf Hadik Andrásra nem bízta e feladatot. Az ő irányításával építették ki a román és magyar határőr ezredeket. Határőr altiszti iskolát nyitottak Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredán, négyéves időtartammal, gyermekeknek. A tanulók száma évi 100—200 fő között mozgott.

1 Magyarország Története 1848—1890. 6/2. k. (Főszerk.: Kovács Endre) Bp., 1979. 804—805. o.
2 MTT 1873/XXVII. tc. indoklása. (A rövidítések feloldását l. a dolgozat végén)

Az erdélyi részekben két székely és két román ezred vállalva őrizte az ország határait a törökök ellen. Az ezredek szervezete egységes volt. Minden ezredben négy gyalogzászlóalj és négy huszárszázadot szerveztek. Később a szervezésen módosításokat hajtottak végre. A Török Birodalom irányában egységes katonai határőrvidék erdélyi részét az 1848—49-es szabadságharc után már nem szervezték újjá, mert az erdélyi székely határőr ezredek a szabadságharc mellé álltak, s így a Habsburgok számára megbízhatatlan tömeget jelentettek.³

A kiegyezéskor már csak a horvát—szlávón területi és az Alföld déli peremén lévő határőrvidék funkcionált. A kiegyezés a hadsereget a császár irányítása alatt hagyta. A katonai határőrvidéket a reakciós osztrák körök egy esetleges magyar elszakadási kísérlet esetén kívánták volna felhasználni.⁴

A Zágrábi Katonai Parancsnokság alárendeltségében tíz, a Temesvári Főparancsnokság alárendeltségében pedig öt határőrezred működött. A kiegyezés utáni kormány első miniszterelnökének, gróf Andrássy Gyulának 1872-ben sikerült elérnie, hogy az uralkodó beleegyezzen a katonai határőrvidék felosztásába. A folyamat csaknem másfél évtizedig tartott. A katonai határőrvidék helyébe nemzeti katonai határőrizeti területet nem szerveztek. A katonai határőrvidék megszüntetési folyamatának végétől, azaz 1885-től, a határőrizet teljes egészében a pénzügyminisztériumra hárult 1891-ig, a Magyar Királyi Határszéli Csendőrség felállításáig.⁵

A Magyar Királyi Pénzügyőrség is osztrák indítású szervezet volt. Magyarországon létrehozását 1850-ben, a szabadságharc leverése után kezdték meg. Az osztrák örökös tartományokban is fiatal szervezetnek számított, mert 1843-ban egyesítették a Császári és Királyi Határőrséget (Grenzwache) a Császári és Királyi Jövedékőrséggel (Gefölenwache) Császári és Királyi Pénzügyőrséggé (Finanzwache).⁶ A pénzügyőrség lényegében katonai szervezésű pénzügyi rendőrségként működött. Kettős jellegét a dualizmus teljes időszakában megőrizte.⁷ 1867 után az új államhatalom a pénzügyőrség intézményét átvette és a pénzügyigazgatóságok alárendeltségébe helyezte.

A m. kir. pénzügyigazgatóságok a pénzügy középszintű komplex — mindinkább megyénként szervezett — vezető apparátusai voltak.⁸

A Magyar Királyi Pénzügyőrség egyik feladatát képezte a határok őrizete is, de csak a vámhatároké. Magyarország vámhatára — az Ausztriával kötött vámunió következtében — megegyezett a Birodalom határaiival.⁹ A m. kir. pénzügyőrség tehát csak román és szerb viszonylatban őrizte a határt. Viszont a dualista Magyarország leghosszabb ideig funkcionáló fegyveres határőrizeti szerve volt, 1867-től 1919-ig működött.¹⁰ 1872-től 1885-ig a volt katonai határőrvidékeken átmeneti pénzügyi hatóságként Magyar Királyi Vám és Adóőrséget hoztak létre, melyet 1886-ban beolvasztottak a m. kir. pénzügyőrségbe. 1886-ig a volt katonai határőrvidék határszakaszát a m. kir. vám- és adóőrség őrizte.¹¹

A pénzügyi tárca kebelében a határőrizetben részt vevő másik szervezet a m. kir. vámhivatalok rendszere volt. A vámhivatalnokokat nem fegyverezték fel. A m. kir. vámhivatalok működési területén fegyveres szolgálatot a helyi pénzügyőr szakaszának a vámhivatal alárendeltségébe vezényelt pénzügyőrei láttak el. A m. kir. vámhivatalok csak a belépő állomáson és közvetlen környékén végeztek határőrizetet.¹²

3 *Gr. Teleki András*: A székely határőrség története. Bp., 1877. 20. és 31—35. o.

4 *Tóth Árpád*: az 1906. évi osztrák kivételes intézkedések magyarországi bevezetésének problémái a koalíciós kormány idején. (Jogtörténeti tanulmányok I.) Bp., 1966. 8. o.

5 *Mészáros Iván—Tordai Lajos*: A magyar közigazgatás szervei 1867—1937. Bp., 1937. 72. o.

6 *Szita János*: A Habsburg-birodalom centralizációja és a magyar pénzügyek 1849-ig. (Jogtörténeti tanulmányok) Bp., 1966. 27—32. o.

7 A pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítása. Buda, 1868. 95—102. o.

8 A m. kir. pénzügyminisztérium tíz évi működése 1895—1905. (Szerk.: *Wittingheil Emil*) Bp., 1906. 79—86. o.

9 MTT 1867/XVI. tc.

10 MTN 1868—1914-ig, pénzügyi fejezetek.

11 *Ladik Gusztáv*: Közigazgatásunk fejlődése 1867 óta. Bp., 1932. 117—124. o.

12 A m. kir. pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye. Bp., 1896. 63—66. o.

A m. kir. vámhivatalok a forgalom jellegétől függően fő- és mellékvámhivatalokra tagozódtak. A fővámhivatalok vámolási hatásköre jóval kiterjedtebb volt a mellékvámhivatalokénál.¹³ A kiegyezést követően csak a neoabszolutizmus időszakából örökölt vámhivatalok működtek Magyarországnak a Monarchián kívüli országokkal közös határán.

A m. kir. vámhivatalok is a m. kir. pénzügyigazgatóságoknak voltak alárendelve. Szakmailag azonban az országos hatáskörű fővámigazgató irányította a működésüket, aki a pénzügyminiszter közvetlen alárendeltségébe tartozott.¹⁴ E mellett a m. kir. pénzügyminisztériumban — a pénzügyőri osztályhoz hasonlóan — külön vámosztály is működött.¹⁵

A m. kir. belügyminisztérium az 1891-es Határőrizeti Utasítás nyomán került kapcsolatba a határőrizettel. Ekkor a szerb és román határ mentén állomásozó csendőri erők határőrizeti feladatokat is kaptak.¹⁶ A m. kir. belügyminisztérium feladatköre akkor már kialakult. A mai értelemben vett közbiztonsági, rendőri feladatokon kívül a belügyi tárcahoz tartozott az államapparátus irányítása, az egészségügy, a kivándorlás stb. A m. kir. belügyminisztérium főosztályokból állt, a főosztályok ügyosztályokra oszlottak. A határőrizet irányításához négy főosztály kapcsolódott. A m. kir. határszéli csendőrségnek és a m. kir. határrendőrségnek — mint a m. kir. belügyminisztérium fegyveres határőrizeti szerveinek — külön ügyosztályuk volt.¹⁷

A m. kir. határszéli csendőrség feladatköre és struktúrája fokozatosan alakult ki. Kezdetben csak a Kárpátok főbb szorosaira szorítkozott az ellenőrző tevékenység. Később azonban a határőrizeti őrsöket a Duna mentén is létrehozták. Szolgálatuk eltért az ország belsejében állomásozó őrsöktől. Kiterjedt fegyverhasználati jogot kaptak, bekapcsolódtak a határforgalom ellenőrzésébe és segítséget nyújtottak a hadtest felderítő főállomásoknak. A kikülönített törzstisztek személyében és a nyári őrsök rendszerében egy-egy új szervezeti elemmel bővült a m. kir. határszéli csendőrség struktúrája.¹⁸

Összességében 1891-től 1914-ig mind a szolgálat rendszere, mind a szervezeti felépítés vonatkozásában a m. kir. határszéli csendőrség jelentős változásokon ment keresztül.

A m. kir. pénzügyminisztérium mellett a határ fegyveres őrizetében 1891-től a m. kir. határszéli csendőrséggel, majd 1906-tól a m. kir. határrendőrséggel a belügyi tárca is részt vett. A m. kir. határrendőrség volt az egyetlen szervezet a dualista Magyarországon, melynek kizárólagosan határőrizeti feladatai voltak.¹⁹

A pénzügyi és belügyi tárca mellett a határőrizethez kapcsolódóan működtek még a m. kir. földművelésügyi minisztérium vesztegintézetei és az erdőszet hatóságainak határ menti részei, valamint a m. kir. kereskedelmi minisztérium révhivatalai.

A m. kir. vesztegintézetek az országból ki-, illetve beszállított mezőgazdasági termékek vizsgálatával foglalkoztak. Vezetőjük állatorvos volt. A kiegyezés után húsz fiatal állatorvost küldtek ki nyugat-európai országokba tanulmányútra, hogy az ottani tapasztalatok birtokában vezessék a magyar vesztegintézeteket. A századfordulón kiépülő állami állatorvosi rendszerben a járási állatorvosokkal kerültek azonos besorolásba. A területileg illetékes állatorvossal nemegyszer helyettesítették

13 B. Pongrácz Emül—Lukács Béla: A m. kir. pénzügyminisztérium 5 évi működése 1867—1871. Pest, 1873. 25—36. o.

14 A magyar korona területén érvényes határvám törvények és szabályok. (Szerk.: Thuroczy Adolf miniszteri tanácsos, fővámigazgató) Bp., 1896. 119—132. o.

15 MTN 1890—1914., pénzügyminisztériumi fejezetek.

16 MRT 1891/50 431. sz. BM rendelet

17 MTN 1890—1914., belügyminisztériumi fejezetek.

18 Utasítások a m. kir. csendőrség számára. Bp., 1912. 90—105. o.

19 MRT 1905/5 692. sz. min. eln. rendelet.

is egymást. A forgalmasabb határátkelő helyeken két állatorvost is alkalmaztak vesztegintézet-vezetői és -helyettesi beosztásban.²⁰

A határőrizeti feladatokban részt kaptak az erdészeti szervek is. A kincstári és állami erdőhatóságok erdőtisztjei formaruhával és fegyverrel rendelkeztek. Az erdőhatóságok fegyveres tagjainak hivatali kötelességét képezte, hogy munkaterületükön — erdőjárásuk során — a határsértéssel gyanúsítható személyeket feltartóztassák és a m. kir. határrendőrség közegeinek átadják.²¹

A tenger melléki határforgalomban jelentős szerepet játszottak a m. kir. révhivatalok. A m. kir. révhivatalok a fiumei határrendőr-kapitányságnak hathatós segítséget nyújtottak.²²

A dualista Magyarország határőrizete meglehetősen sokszínű volt. A kiegyezéstől az első világháborúig eltelt 47 év során a határőrizetbe tíz szerv kapcsolódott be, melyből hat fegyveres — a katonai határőrvidék, a m. kir. pénzügyőrség, a m. kir. vám- és adóórség, a m. kir. határszéli csendőrség, a m. kir. határrendőrség és az erdőhatóságok —, négy pedig — a m. kir. vámhivatalok, m. kir. révhivatalok, m. kir. vesztegintézetek, a m. kir. egészségügyi állomások — fegyver nélküli testület volt. Négy szakapparátus — a m. kir. vámhivatalok, a m. kir. révhivatalok, a m. kir. vesztegintézetek és a m. kir. pénzügyőrség — a dualizmus fennállása alatt végig funkcionált, hat szerv pedig — a katonai határőrvidék, a m. kir. vám- és adóórség, a m. kir. határszéli csendőrség, a m. kir. határrendőrség, a m. kir. egészségügyi állomások és az erdőhatóságok — időszakosan működött. A határőrizetben résztvevő államhatalmi szervek közül a m. kir. vám- és adóórség ideiglenes jelleggel működött, a katonai határőrvidék megszűnt és új szerveként kapcsolódott be a határőrizetbe a m. kir. határszéli csendőrség, a m. kir. határrendőrség és a m. kir. egészségügyi állomások, valamint határőrizeti jellegű kötelezettséget róttak a határmenti erdőhatóságok fegyveres személyi állományára 1891-től. A megszüntetések a dualizmus kezdeti időszakában zajlottak le, míg az új szervek létrehozása a századfordulóra tehető. A megszüntetett szervek az osztrák jelentéthez kapcsolódtak. Az ország függetlenségét erősítette felosztásuk. Az új határőrizeti hatóságok feladataik legnagyobb részét a Balkán irányában hajtották végre, jelezve a politikai törekvések megváltozását. Míg a kiegyezéskor a határőrizeti munkában, vagy ahhoz kapcsolódóan öt szerv — köztük a katonai határőrvidék és a m. kir. pénzügyőrség — fegyveres testületként és három fegyver nélküli szerv — a m. kir. vámhivatalok, a m. kir. révhivatalok, a m. kir. vesztegintézetek — vett részt, addig a XX. század elejétől négy fegyveres testület — a m. kir. pénzügyőrség, a m. kir. határszéli csendőrség, a m. kir. határrendőrség és az erdőhatóságok határmenti közegei — valamint négy polgári szerv — a m. kir. vámhivatalok, a m. kir. révhivatalok, a m. kir. vesztegintézetek és a m. kir. egészségügyi állomások — vett részt abban. A mind feszültebbé váló európai légkör, a balkáni háborúk indokoltá tették a határőrizetben a fegyveres létszám szaporítását.

A dualizmus határőrizetében kezdettől fogva az államapparátus több ága vett részt, azonban hiányzott a munkájuk közötti összhang. Az ország határőrizetében részt vevő szervek feladatainak az összehangolására az első lépést a m. kir. belügyminisztérium tette meg a Határőrizeti Utasítás kiadásával, a m. kir. határszéli csendőrség szervezésekor 1891-ben. Ekkor azonban még olyan szervek határőrizeti feladatait koordinálták, melyek határőrizeti szolgálatot más feladatok mellett végeztek, illetve hatáskörük csupán az országhatár egy részére terjedt ki.

²⁰ *Pataki Ernő*: A földművelésügyi szakigazgatás története 1867—1948. Bp., 1970. 112—124. o.

²¹ MRT 1891/50 431. sz. BM rendelet.

²² *Márfy Sándor*: Magyar uralom az Adrián. Bp., 1915. 24—27. o.

A magyar polgári állam első határőrizeti szakszerve a Magyar Királyi Határrendőrség volt, mely az ország teljes határán funkcionált és csak határőrizeti feladatok végzésére hozták létre. Így békeidőben a határőrizet a hadügy hatásköréből a pénzügyön keresztül a belügyi tárcához került.²³

Magyarországon ebben az időszakban a határőrizetben megközelítőleg 2600 fő — ebből fegyveresen, mint a m. kir. pénzügyőrség, a m. kir. határszéli csendőrség és a m. kir. határrendőrség tagja 2051 —, valamint a határőrizethez kapcsolódó feladatok ellátása során az államapparátus 549 főnyi polgári állású alkalmazottja vehetett részt. Ez a létszám nem egyenletesen helyezkedett el a határon. A romániai szakaszon 983 főnyi fegyveres és 202 főnyi polgári, a szerb szakaszon 742 főnyi fegyveres és 170 főnyi polgári személy vett részt a határőrizetben. Az osztrák örökös tartományok irányában 177 fő polgári személy és 326 fegyveres őrizte a határt. A létszámtól eltekintve az egész határon a m. kir. belügyminisztérium szerveinek volt a legnagyobb súlyuk a határőrizetben, mert a legkiterjedtebb hatáskörrel rendelkeztek és a komplex határőrizeti szolgálati irányító posztjait birtokolták.

A határőrizetnek a pénzügyi hatóságok köréből történő kikerülése nem magyar sajátosság volt. Ebben az időszakban a környező országokban is hasonló folyamatok zajlottak le. Határőrizetünkben a magyarországi sajátosság a folyamat végén jelentkezett, mert a környező országokkal ellentétben a határőrizet irányítása nem a hadügy, hanem a belügyi tárca hatáskörébe került.

A környező országok határőrizeti szervei

Romániában a hadügyminisztérium közvetlen alárendeltségében működő határőrséget hoztak létre 1904-ben. A román határőr testület a gyalogság kiegészítő részét képezte. Feladata volt:

- „a) őrködik az ország határán;
- b) támogatja a vám- és egyedárusági törvények végrehajtását;
- c) megakadályozza az oly egyéneknek az országba, vagy abból való kilépését, akik a fennálló törvény értelmében jogosultságukat igazolni nem tudják;
- d) támogatja a közbiztonság és rend fenntartására hivatott hatóságot;
- e) ezen kötelezettségek végrehajtása kiterjed a határ mentének 10 kilométernyi szakaszán”²⁴

A határőr testület vámügyi szakigazgatását a pénzügyminisztérium látta el. A határőrség legénységi állományát a gyalogságnál már egy évet szolgált katonák közül toborozták. Szolgálati idejüket három évenként önként megújíthatták 45 éves korukig. A tisztek és altisztek fizetése, jogköre a hadsereg hivatásos állományáéval volt azonos. Járandóságai mellett még külön határőrpótlékot is élveztek. A legénység a hadsereg katonáinál jóval magasabb zsoldot kapott. A határőrségnek külön egyenruhája volt, fegyverzete és felszerelése megegyezett a gyalogságéval. A határ-csapatoknál a terep adta szükségletnek megfelelően lovasokat is rendszeresítettek.

A határőrség zászlóaljakra, a zászlóaljak századokra, a századok pedig szakaszokra tagolódtak. Összesen négy zászlóaljparancsnokság működött. Az I. zászlóalj a Duna mentén Vercionovától Cernovodáig 3 századdal, a II. zászlóalj Konstancban a tengerparton 1 századdal, a III. zászlóalj az orosz határon Galac és Lipkopi között 2 századdal, a IV. zászlóalj magyar határt 4 századdal őrizte.²⁵

Az első világháborúig a szervezésen csak apróbb módosításokat hajtottak végre, a legjelentősebbet 1906-ban, amikor 12-re emelték a határőr századok számát.²⁶

23 MRT 1891/91 000. sz. BM rendeletet.

24 LAK 1904/V. füzet, 969. o.

25 Uo. 971. o.

26 LAK 1906/V. füzet.

A határőrség azonban csak a „zöld határt” őrizte, a legforgalmasabb határátkelő helyeken határrendőrség működött, a kevésbé fontos helyeken a vámőrség végezte az útlevelek kezelését. A román rendőrség a XX. sz. elején már államosított formában működött a belügyminisztérium alárendeltségében. 1907-ben a belügyminisztériumban Közbiztonsági és Adminisztratív Rendészeti Ügyosztályt hoztak létre, élén a rendőrségi vezérigazgató állt. A rendőrség felépítése négyvonalas volt, mindegyik vonal külön elvek, más-más szolgálati szabályzat szerint működött. A román rendőrség részeit a városi, községi, határszéli és falusi rendőrségek alkották.

A határátkelő helyek rendőrfőnökeinek alárendeltségébe csendőrőrsöket helyeztek a gyalogcsendőrség állományából. Az őrsöket szolgálati tekintetben a helyi határrendőr-főnök irányította, fegyelmi és anyagi vonatkozásban pedig az illetékes csendőrségi előjáró alárendeltségében maradtak. Az őrsök létszáma általában egy altisztből és négy-hat közcsendőrből állt. Romániának Magyarországgal közös határán négy határátkelő helyen funkcionált határrendőrség.²⁷

„Palauca (Gyimes):

1 albiztos mint főnök

Predeál (Predeál-telep):

1 biztos mint főnök, beosztva

2 albiztos

Cainenii (Verestorony):

1 biztos, mint főnök beosztva

Verciorova (Orsova):

1 biztos mint főnök, beosztva

1 albiztos²⁸

Romániának a Monarchiával közös bukovinai határszakaszán is működtek határrendőrségi közegek.

„Burdujeii (bukovinai határon):

1 biztos mint főnök, beosztva

1 albiztos

Mihaileii (bukovinai határon):

1 biztos mint főnök, beosztva.

1 albiztos.²⁹

Szerbiában a határőrizet sokáig kettős jellegű volt. Szerbia Törökországgal közös, illetve volt szerb—török határszakaszán a hadsereg kijelölt századai teljesítették szolgálatot. Az országhatár fennmaradó részét a pénzügyőrség őrizte. Az első világháborút közvetlen megelőzően, 1914-ben már folytak a határőrizet átszervezésének munkái amikor eldőrdültek a szarajevói pisztolylövések. A háború miatt az átszervezés már nem fejeződött be. A tervek a bulgáriai elképzeléshez álltak a legközelebb.

Bulgáriában minden hadosztály területén egy önálló határőr zászlóaljat kívántak létrehozni, négy gyalogos és egy lovas századdal. A határőr apparátust a hadügyminisztérium határőrizeti főfelügyelője ellenőrizte volna.³⁰ Az új szervezésre történő áttérés végrehajtását már 1899-ben elkezdték, de az első világháborúig csak a török határon valósították meg.³¹ Szerbiában is a hadsereg magasabbegységei parancsnokságainak lettek volna a határőr csapatok alárendelve, ugyanakkor a szakmai felügyeletet a belügyminisztérium ezredesi rangban levő tisztje látta volna el. A tisztii,

27 Határrendőr Zsebkönyv. (Szerk.: Pavlik F.—Laki I.) Bp., 1909. 42. o.

28 Uo. 67. o.

29 Uo.

30 LAK 1899/II. füzet.

31 LAK 1904/IV. füzet.

altiszti és legénységi állomány helyzete, fizetése a román gyakorlatot követte volna. A harcselekmények miatt azonban a szerb határőrizet fejlesztése az első világháború utáni időkre maradt.³²

Az Osztrák-Magyar Monarchia Magyarországon kívüli területeinek határőrizetét alapvetően a csendőrség látta el. „A határ biztosítása béke idejében úgy Ausztriában, mint az anektált tartományokban, a csendőrség vállán nyugszik. A csendőrséget a fontosabb belépő állomásoknál az állami rendőrség kikülönített tagjai, Boszniában és Hercegovinában pedig a pénzügyőrség és az erdészet személyzete támogatja.”³³ A vámhivatalok, a pénzügyőrség, valamint az állami erdőhatóságok közegeinek szerepe a határőrizetben azonos volt a magyarországi ikerszervezetével. A csendőrség és a rendőrség feladatai már némileg különböztek a magyarországi gyakorlattól. Az olasz, montenegrói, szerb és török határon működő katonai kordonőrségek (Kordonposten) nem voltak határőrizeti csapatoknak tekinthetők, mert csupán az egyes nagyobb helyőrségek hadműveletei és taktikai céllal előretolt különítményeként működtek.

Az örökös tartományokban a csendőrség szervezete a magyarországiéval lényegében megegyezett, de a határszéli szolgálat irányítására és végzésére nem iktattak szervezetükbe speciális elemeket. A csendőrparancsnokságok a határőrizeti szolgálatot az általános feladatok részeként kezelték. Az örökös tartományok határ mentén működő csendőrségének a szervezete csak annyiban tért el az ország belsejében szolgálatot ellátótól, hogy a határ mentén sűrűbben helyezték el az őrsöket és azokat válogatott legénységgel látták el.

A leglényegesebb eltérés a Lajtán túli határszéli csendőrőrsök végrehajtó szolgálatában mutatkozott. Speciális feladatukat képezte a határőrizeti szempontból fontosabb tereptárgyak rendszeres ellenőrzése, a tereptárgyaknak az átvizsgálására a szomszédos csendőrőrs-parancsnokok is rendszeresen terveztek járőröket, tekintet nélkül arra, hogy az adott tereptárgy az őrs működési területén hol helyezkedett el. Speciális szolgálatot jelentett továbbá, az idegenek ellenőrzése. „Készültséges csendőr minden nap délelőtt 10—12-ig a szállókban, vendéglőkben és magánházakban megszállt idegenek érkezésének és távozásának bejelentésére vonatkozó szabályok betartását ellenőrizni tartozik.”³⁴ A határszéli csendőrőrsöknek feljegyzést kellett vezetni a működési területükön található utak állapotáról és megfigyelés útján kötelesek voltak tájékozódni a határ túloldalán lévő katonai és határőrizeti erők létszámáról, elhelyezkedéséről, a közlekedési viszonyokról. Az őrsök információikat — fizetés ellenében — bizalmi személyektől is beszerezhették. A határszéli csendőrőrsök a szolgálati út betartása nélkül érintkezettek a hadtestparancsnokságok vezérkari osztályának kebelében működő felderítő főállomás tisztjeivel. A határszéli csendőrség speciális feladatát képezte még — többek között — a birtokviszonyok figyelemmel kísérése, különös tekintettel a szomszédos állam állampolgárainak ingatlanszerzéseire.

Az örökös tartományokban határrendőrség nem működött. Ellenben a rendőrség államosított szervezeti keretek között funkcionált. Külön katonai és külön polgári rendőrség volt szervezve a hadsereg és a lakosság részére. A határőrizeti szolgálat intenzívebb kezelhetése céljából — a fontosabb belépő állomásoknál — az államrendőrség állományából kirendelt tisztviselők és polgári rendőrök teljesítettek szolgálatot.

A kirendeltségek, melyek rendszerint tisztviselőből, mint kirendeltségvezetőből és két-három polgári rendőrből álltak, közvetlenül a rendőrigazgatóságoknak voltak

³² *Magyar katonai Közlöny*. Bp., 1914. márciusi szám.

³³ Tanulmányjelentés az Ausztriában és Bosznia Hercegovinában fennálló határőrizetről és a csempészet elleni intézkedésekről. (Szerk.: *Óláh Údön* csendőr ezredes) Bp., 1912. 8. o.

³⁴ Uo. 25. o.

alárendelve. A tisztségviselőket a belügyminisztérium nevezte ki, a rendőröket pedig a rendőrigazgató.³⁵

A kirendeltségek kötelessége volt az útlevelek ellenőrzése mellett:

„1. a szomszédos állam politikai és társadalmi állapotait figyelemmel kísérni, mely célból kötelessége:

a) hogy mindazon személyeket, akik a határon tartózkodnak és a lakosság viselkedésére és lelkiületére befolyást gyakorolni igyekezzenek, ismerje és figyelemmel kísérje, nemkülönben azon módozatokat és eszközöket tudja, melyekkel az említett személyek a helyi lakossággal érintkeznek.

b) hogy azon személyeket, akik küldöncnek, vagy kémeknek felhasználhatók, vagy hasonló ténykedéssel gyanúsíthatók, állandóan figyeltesse a gyanúhoz mérten ellenük vizsgálatot indítson és az eredményhez képest őket az illetékes hatóságnak átadja.

c) hogy a szomszédos állam katonai és politikai intézkedéseiről híreket és értesítéseket szerezzen.

d) hogy a szomszédos állam fontosabb közigazgatási és katonai ügyekben követett eljárását és intézkedését a felettes hatóságoknak bejelentse.

2. A kirendeltség vezetője a cs. és kir. rendőrigazgatóságnak 15 naponként minden fontosabb értesülést, eszközölt vizsgálatot s letartóztatást bejelent.

3. Előkelőbb katonai és politikai személyiségek érkezését lehetőleg az utazási cél megjelölése mellett a rendőrigazgatóságnak bejelenteni köteles.

4. Az utasokat, különösen azokat, kik gyalog jönnek át a határon, figyelemmel kísérni és útjuk célját kipuhatolni köteles.

Az olyan utasokat, kiknél az utazási cél megokoltan gyanús a polgári rendőrség megfigyeli, vagy a vasúti személyzettel megfigyelteti.

5. A gyanús személyek pontos nyilvántartása céljából betűsoros névlajstromot vezet.”³⁶

Összességében a Monarchia határőrizete eltért a szomszédos országokétól, mert nem a pénzügyőrség, vagy a hadsereg speciális alakulatai látták el benne a vezető szerepet, hanem a csendőrség.

A magyarországi és az osztrák tartományok határőrizete nagy vonalakban hasonló volt ugyan, de a magyar határőrizet az osztrák gyakorlattól is jelentős mértékben eltért, elsősorban a határszéli csendőrség és a határrendőrség szolgáltatának vonatkozásában. A szervezeti felépítésben, a szolgálati elvekben, a hadsereghez és a felderítő szervekhez, valamint az államhatalmi apparátushoz fűződő viszonyában a magyar határőrizet nem volt azonos az osztrákkal.

Természetesen az egyes osztrák tartományok csendőrségének határőrizeti szolgálata sem egyezett meg teljes mértékben. A különbségek azonban nem a szolgálati elvekből, hanem az eltérő körülményekből adódtak. Például Boszniában a csendőrörsöket állandó készenlétben tartották, fegyvereik 50%-át folyamatosan töltött állapotban kellett tartani. Az örsépületeket négy-öttszörös dróthálóval kerítették körül.

A Magyar Királyi Határrendőrség kialakulása

A m. kir. határrendőrség létrejötte új állomást jelentett a dualista Magyarország határőrizetének fejlődésében. A kiegyezést követően az első szerv volt, melyet — az ország teljes határszakaszára kiterjedően — határőrizeti cézzal állítottak fel.

A m. kir. határrendőrség azonban fennállása idején nem volt képes a teljes határőrizetet önerőből végrehajtani. A m. kir. határrendőrség a határőrizetet irányította,

³⁵ Uo. 47. o.

³⁶ Uo. 32. o.

végrehajtani azonban csak a határforgalom ellenőrzését tudta és a határőrizettel kapcsolatos nyomozati munkát végezte. A m. kir. határrendőrség létrehozásával nem koncentrálódott valamennyi határőrizeti feladat végrehajtása egy kézbe. A határőrizetben korábban is résztvevő hatóságok továbbra is funkcionáltak. A m. kir. határrendőrségnél megindult ugyan egy folyamat mely — felerősödése esetén — magába foglalhatta volna azt a tevékenységet is amit ma úgynevezett „zöld határőrizet”-nek nevezünk, vagyis a határnak a határátkelőhelyek közötti szakaszai fegyveres őrsegek által történő őrzését. A zöldhatár-őrizetet azonban 1912-ben teljes egészében átadták a Magyar Királyi Határszéli Csendőrségnek. A m. kir. határrendőrség szolgálata ezután a határforgalom ellenőrzésére szorítkozott. A szervezet fejlődése pedig egyre inkább a határőrizettel összefüggő nyomozati munkák végzésének irányába mutatott. Ennek kapcsán pedig bizonyos állambiztonsági teendőket is végzett.

A m. kir. határrendőrség fejlődését természetesen befolyásolták a Monarchiának Magyarországon kívüli területein kialakult határőrizeti formái, valamint a szomszédos országok határőrizete, illetve a kül- és belpolitikai viszonyok.

Tekintet nélkül a m. kir. határrendőrség fejlődését befolyásoló tényezőkre, ezen hatóság volt — a polgári típusú államberendezkedésünk kezdetétől — az első határőrizeti szakszervünk. Mint ilyen — a társadalmi, politikai tartalomtól eltekintve —, határőrségünk korai elődjének, de legalábbis újkori határőrizetünk első irányító és részben végrehajtó szakapparátusának tekinthető.

A m. kir. határrendőrség szervezetének kiépítése előtt is teljesítettek szolgálatot már a határon rendőrök, de nem mint a határőrizetre szakosodott fegyveres államhatalmi szerv tagjai, hanem a helyi városi, illetve vármegyei rendőrség kiküldönített csoportjaiként, általában a vámhivatalok útlevelkezelésében segédkezve. Jogkörük, feladataik, a határőrizetben résztvevő, vagy ahhoz csatlakozó szervekhez való viszonyuk tisztázatlan, létszámuk minimális volt. Az útlevelkényszeres határszakaszon a határátkelőhelyeken három-öt fős csoportokat alkottak. A kishatárforgalom ellenőrzésében nem vettek részt, azt a m. kir. határszéli csendőrség végezte.³⁷

A m. kir. határrendőrség felállításának gazdasági, társadalmi és politikai okai voltak. A magyar gazdasági életben és társadalomban a kiegyezéstől a századfordulóig hatalmas változások mentek végbe. Ezen változások tükröződtek a hatóságok jellegeiben is. Határőrizeti vonatkozásban ez úgy jelentkezett, hogy az 1903/VIII. tc. alapján határrendőrség került felállításra.

A m. kir. határrendőrség államosított formában történő létrehozásában szerepet játszott a határ menti lakosság összetétele és a magyar uralkodó osztály nemzetiségi politikája. A történelmi Magyarország határain felállításra kerülő és a magyar kormány alárendeltségében működő egységes rendőri szerv jól illett a magyar uralkodó osztály államigazgatáspolitikai elképzeléseibe. A m. kir. határrendőrség, mint központi irányítás alatt álló fegyveres államhatalmi szerv, megfelelő eszköz lehetett a nemzetiségi politika céljainak végrehajtásában. A századelőn a nemzetiségek körében — a kiegyezést követő beteljesületlen várankozásból adódóan — a passzivitás megszűnt, vezetőik közeledtek a határon túli politikai vezetőkhez. Ebben a helyzetben egy új határőrizeti szerv a magyar uralkodó osztály politikai érdekeit szolgálhatta.³⁸

A m. kir. határrendőrség felállítása egyfajta választ adott a magyar mezőgazdaság poroszutas fejlődéséből adódó nagymérvű kivándorlásra is. A tömeges kivándorlást csak gazdasági, politikai változtatásokkal lehetett volna megakadályozni. Erre azonban a magyar arisztokrácia és burzsoázia nem volt hajlandó. Mivel a kivándorlás oly méretű volt, hogy azt megállítani egyrészt lehetetlen lett volna, másrészt az

37 MTT 1903/VIII. tc. indoklása.
38 Uo.

adott gazdasági rendszert figyelembe véve nem is lett volna célszerű, megpróbálták adminisztratív eszközökkel korlátok közé szorítani.

Az 1903-ban és 1904-ben alkotott kivándorlási törvények végrehajtására a belügyminiszter 1904. április 20-án kiadta a 40 000 sz. rendeletét, mely alapján kezdetben az Adria és a Liverpooi Cunard Steam Ship Co. Ltd. gőzhajótársaságok szállították — szerződéses alapon — a magyar kivándorlókat az Amerikai Egyesült Államokba és Kanadába. Ezen hajók kötelesek voltak magyar személyzetet alkalmazni, a fűmei kikötéseik alkalmával pedig magyar eredetű áruval feltölteni készleteiket. A kivándorlóhajóknak ezen kívül futárpostát, valamint meghatározott súlyig magyar gyárak készítményeinek mintadarabjait is szállítaniok kellett. A szerződésben rögzítették a kivándorlási jegyek árát és az utazási feltételeket. Csupán az Adria hajótársaság 1904-ben 24 hajót indított, minden egyes hajó fedélzetén 1000 kivándorló utassal.

A magyar és a külföldi hatóságok sem győzték a rengeteg utast. Sokakat nyugat-európai kikötőkbe irányítottak, ahol az újvilágba menő hajókon nagyobb szabad utaskapacitás volt.³⁹ Hivatalosan 1899-től mérték a kivándorlók számát. 1899-től az első világháborúig — a kormány statisztikai jelentései szerint — a Magyar Korona országaiból közel négy millió ember vándorolt ki.⁴⁰

Kivándorlás tekintetében a m. kir. határrendőrség feladata lett volna ellenőrizni az ország határain túlra történő vándorlást és megakadályozni az illegális kivándorlást. Ezt azonban az első világháborúig nem sikerült teljes egészében elérni.⁴¹

A m. kir. határrendőrség létrehozása jogi alapjának megteremtése, a törvényhozó testületben, lényegében zökkenőmentes volt. A határrendőrségi törvényjavaslatot a törvényhozás vita nélkül fogadta el. Az országgyűlés elé először 1902. november 9-én került. A m. kir. határrendőrség felállítására vonatkozó törvényjavaslatot együtt tárgyalták az útlevelüggyel, a külföldiek Magyarországon lakhatásával, a m. kir. csendőrség átszervezésével és a kivándorlással. A határrendőrségi törvényjavaslatot a képviselők körében írásos anyagként tették közzé, majd az áttanulmányozást követően a közigazgatási bizottság és az igazságügyi bizottság támogató jelentése után a képviselőház egyhangúlag elfogadta.

A hozzászólások is egyetértő jellegűek voltak, tulajdonképpen részletkérdésekre szorítkoztak. Az egyenruhának nemzeti jelleget kívántak adni a képviselők, illetve felvetették a lehetőségét annak, hogy Eperjesen is állítsanak fel határrendőr-kapitányost, valamint — bár a törvényjavaslatban, valamint a közigazgatási és igazságügyi bizottság javaslataiban is szerepelt — még egyszer tisztázták, hogy a m. kir. határrendőrség polgári fegyveres testület lesz.

A kormány részéről — az országgyűlésnek a m. kir. határrendőrséget is érintő ülésein — a miniszterelnök és belügyminiszter Széll Kálmán mellett jelen voltak a legtekintélyesebb tárcák vezetői: Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter, Lukács László pénzügyminiszter, Plósz Sándor igazságügyminiszter; az üléseken részt vett még Láng János kereskedelmi miniszter és Cseh Ervin, a horvát—dalmát—szlovén tárcza nélküli miniszter is.

A m. kir. határrendőrség felállításáról szóló törvényt 1903. március 11. hagyta jóvá az országgyűlés.⁴² Már a törvény 1. §-a leszögezi „...a határrendészeti teendők ellátására állami határrendőrség állíttatik fel.”⁴³ Ezzel a m. kir. határrendőrség — az irányítás vonatkozásában — 16 évvel megelőzte a többi rendőri szolgálati ágat. A magyar rendőrséget teljes egészében először — a proletárdiktatúra kikiáltásakor — a Vörös Őrség keretében államosították.⁴⁴

39 OL BM E 3 626. sz.

40 A magyar kormány hivatalos évi statisztikai közleményei. Bp., 1899—1914. (kivándorlási fejezetek)

41 OL BM R 1909/11 586. sz.

42 Országgyűlés Képviselőházi Naplója. Bp., 1903. március 11-i jegyzőkönyv.

43 MTT 1903/VIII. tc.

44 1919/1. Belügyi népbiztos rendelkezése.

Egységes rendőrség felállítását már az 1848—49-es forradalom idején megkísérelte Szemere Bertalan belügyminiszter az 1848. szeptember 6-án kelt 838 sz. elnöki belügyminiszteri rendeletében. A forradalom leverése azonban megakadályozta a szervezet kialakulását.⁴⁵

A m. kir. határrendőrségről szóló törvényt ugyan már 1903-ban elfogadták, működését azonban az 1905. december 9-i minisztertanácsi határozat alapján csak 1906. január 15-én kezdte meg. Felvetődik a kérdés, miért e hosszú, több éves várakozási idő a törvény létrehozása és végrehajtása között? A választ a kor politikai helyzete adja meg.

A politikai helyzet vizsgálatánál egyaránt figyelembe kell venni a bel- és külpolitikai vonatkozásokat. Belpolitikai téren a Magyar Királyi Határrendőrséget a dualizmus Magyarországa közjogi vitáinak két sarkalatos területe is érintette, a véderővita és a közigazgatás reformjáról szóló viták.

A közigazgatás témájában a különböző elképzelések összecsapása akkor vette kezdetét, amikor a neoabszolutizmus szervei — a kiegyezés értelmében — nem működhetek tovább hazánkban. Felvetődött a kérdés, milyen legyen az új közigazgatás. Végül is a vármegyék — a hagyományokra alapozva — az önkormányzat gyakorlásának, az állami közigazgatás közvetítésének és az országos ügyekkel való foglalkozásnak hármass feladatát látták el.⁴⁶

A vármegyék önállósága és a törvényhatósági jogú, illetve rendezett tanácsú városok, valamint a községek autonómiája a dualizmus időszakában fokozatosan mérséklődött. Az autonómia csökkenését eredményezte többek között az 1876/VI. tc. a közigazgatási bizottságok létesítéséről, továbbá az 1886/XXI. tc., mely a kormány beavatkozásának a provinciális közigazgatás ügyeibe — a korábbi időszakhoz viszonyítva — tág teret engedett, valamint az 1902/III. tc. is, mely a vármegyéktől elvette és a pénzügyigazgatóságokra ruházta a számviteli szolgálatot.

A falvak, városok, és vármegyék önállóságának megnyirbálása, a kormány akaratának erőteljesebb érvényesítése a helyi közigazgatási szerveknél érezte hatását a hatáskörükbe tartozó rendőrségek irányításában is. A rendőri szervek közvetlen belügyminisztériumi irányítás alá vonásának is voltak szószólói. Elsősorban maguk a rendőrkapitányok. Közigazgatási ankéton és országos értekezleten erőteljesen hangoztatták a véleményüket. Részben az ő kezdeményezésüknek volt eredménye, hogy 1886-tól a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányait nem a városi tanács, hanem a főispán nevezte ki.⁴⁷

A kiegyezéstől az őszirózsás forradalomig a rendőrség tekintetében is érvényesült a központosítási tendencia. A centralizációs törekvések azonban csak lassan, fokozatosan valósultak meg, mert a jelenség mögött az uralkodó osztály két rétegének az érdekei húzódtak meg. A gentry-réteg, visszaszorulóban ugyan, de szívósan védte pozícióit az államapparátusban. A decentralizáció híve volt. A nagybirtokos arisztokrácia és a nagyburzsoázia — növekvő súlyának megfelelően — az államapparátus egyre nagyobb területére kívánta kiterjeszteni ellenőrzését. Alapvetően ez a két érdek csapott össze az államigazgatás centralizációja és decentralizációja kérdésében. A rendőrségek államosításának ügye nem volt elválasztható az államapparátus államosításától.

A rendőrségek államosítási folyamatába illeszkedik a Magyar Királyi Csendőrség felállítása is a belügyi tárca közvetlen alárendeltségében, hiszen a m. kir. csendőrséget a rendkívül rossz hatásfokkal működő vármegyei rendőrségek helyett hozták létre a vidék rendőri felügyeletének ellátására.⁴⁸

45 *Pintér István*: Rendnek muszáj lenni. Bp., 1973. 68—71. o.

46 MTT 1870/XLII. tc.

47 MTT 1876/VII. tc.

48 MTT 1881/III. tc.

Természetesen nem a véletlen műve, hanem a politikai erőviszonyok következménye volt, hogy centralizált formájú közbiztonsági szervezet először vidéken az m. kir. csendőrség formájában, Budapesten a fővárosi rendőrségként, illetve a határmentén a m. kir. határrendőrségként jött létre. A dualista Magyarország ezen területein volt a legfeszítőbb a társadalmi ellentmondás a mezőgazdaság porosztatás fejlődése miatt a parasztság, a munka és a tőke ellentétéből adódóan a proletariátus, valamint a nemzetiségi jogok mérsékelt engedélyezése miatt a nemzetiségi lakosság körében. A helyi és a központi államhatalom szervei ezeken a területeken voltak a leginkább egymásra utalva az elégedetlenkedő tömegekkel szemben.

A Magyar Királyi Határrendőrség kialakulásának körülményeiben az eltérő közigazgatásfejlesztési elképzelések harca mellett jelentős szerepet játszott a véderővita is. A dualizmus kompromisszumának talán legneuralgikusabb pontja volt a fegyveres erők kérdése. A hadsereg tekintetében az uralkodó nem volt rugalmas. Az ellenzék és a közvélemény pedig rendkívül érzékenyen reagált minden, a fegyveres erőkkel kapcsolatos kérdésre. A véderőhöz fűződő nézeteltérések több kormány bukásában is szerepet játszottak.⁴⁹

A véderő kérdésében mindig más területek kerültek az ellentétek előterébe. 1888—89-ben az újoncmegajánlás joga és mértéke, valamint a tisztvi vizsga miatt pattant ki vita. 1890-ben a törzstisztek szolgálati alkalmazásába való beleszólás tekintetében éleződtek ki az ellentétek. 1903-ban a létszámemelési javaslat kavart vihart. Az ellenzék ellenjavaslattal élt. A véderő kérdése az 1905—1906-os politikai válságban kicsúcsosodó kormányválság indítékává vált.

A véderő körül zajló viták alapját az érdekek eltérése képezte. Az uralkodó a fegyveres erők feletti minél kiterjedtebb jogkörben látta birodalma egyik biztosítékát. A magyar uralkodó osztály viszont korlátozva érezte hatalmát amiatt, hogy a cs. és kir. hadsereg Magyarországon állomásozó része felett szinte kizárólagosan az uralkodó rendelkezett. A gentry számára a katonatiszti pálya szűkített lehetőségei voltak sérelmesek a cs. és kir. hadseregben. A szegényebb néprétegek sem szívesen teljesítettek szolgálatot az 1848—49-es forradalom leverésében résztvevő hadsereg utódjában. A cs. és kir. hadsereg jellege sérelmes volt a magyar nacionalizmusra nézve is, hiszen a nemzetiségekre irányuló hatás egyik lényeges eszközétől fosztotta meg a magyar kormányt.⁵⁰

A Császári és Királyi Hadsereg ellen széles társadalmi összefogás alakulhatott ki. A Birodalom magyarországi részén állomásozó cs. és kir. hadsereg-résznek magyarosítási kísérletei azonban kudarcot vallottak az uralkodó, a trónörökös és a vezető katonai körök ellenállása miatt. Igaz, ők sem érvényesíthették egyértelműen minden kérdésben akarataikat, mert tekintettel kellett lenniük a magyar kiegyezéssel a magyar kormány számára biztosított jogosultságokra. Az osztrák és a magyar uralkodó osztály érdekei azonban megegyeztek abban, hogy a Birodalom biztonsága, nagyhatalmi helyzete a legfontosabb. Konfliktusokkal, vitákkal, válságokkal terhelve ugyan, de a magyar és az osztrák fél végül is a véderő kérdésében mindig megtalálta a mindkét fél számára elfogadható kompromisszumot.

A m. kir. határrendőrség létrehozásáról szóló törvény születése megelőzte az 1903-as véderővitát. Az érdemi tárgyalások még 1902-ben lezajlottak. A parlamenti szavazás és az uralkodói szentesítés pedig még a véderővita kezdetén keletkezett, amikor a nézeteltérések még egyrészt nem kristályosodtak ki teljesen, másrészt nem mérgesedett el még a vita sem. Az uralkodó ellenvetés nélkül szentesítette a m. kir. határrendőrség létrehozásáról szóló törvényt, hiszen a belügy — és ezen belül a rendőrségek kérdése is — a kiegyezés alapján az osztrák és a magyar kormány hatáskörébe tartozott. Az uralkodót azonban feltehetően nem csupán a magyar országgyűlésnek

⁴⁹ Magyarország története. I. m. 1323. o.

⁵⁰ Uo. 522. o.

a kérdésben meglévő illetékessége készítette a törvény szentesítésére, hanem a magyar uralkodó osztállyal e téren egybeeső érdekeinek felismerése is.⁵¹

A Lajtán innen fokozatosan öltött testet az önálló határőrizeti szakszerv létrehozásának igénye. Rendkívül megnőtt — elsősorban a vasúti határátkelők helyek kiépítése nyomán — a személy- és teherforgalom a határon.⁵² Erőteljes mértékben nőtt — a román magyar határon hagyományosan egyébként is jelentős — kishatárforgalom a határrendezés során kialakult kettős birtokosok határátlépései nyomán.

A magyarországi kapitalizmus dinamikus fejlődése során — a korábbi időszakhoz képest — sokszorosára nőtt az áruforgalom. A teherforgalom mellett a személyforgalom is soha nem tapasztalt méreteket öltött. A legjelentősebb az amerikai kontinensre irányuló kivándorlás volt. E mellett azonban tömeges határátlépés volt tapasztalható Erdély és Románia határán. Elsősorban a szakismeretekkel rendelkező székelyek települtek át a Havasalföldre és Moldvába, ahol nagy volt a szakemberhiány. Jelentős mozgást hozott létre a határon a bukovinai székelység egy részének áttelepítése is a Délvidékre, illetve az oroszországi és romániai üldöztetések elől kisebb-nagyobb csoportokban érkező zsidó lakosság.⁵³

A magyar kormány az 1880-as években az üldözött zsidó lakosság érdekében külön akciót is kezdeményezett. A galíciai bródi határállomáson fogadták a kormány képviselői a cári diszkrimináció elől menekülőket. Egészségügyi vizsgálat, illetve kezelés után, aki akart, tovább utazhatott Nyugat-Európába, vagy letelepedhetett Magyarországon. Vagyoni helyzetük tisztázása után a vékonypénzű családok kedvezményes áron vásárolhatták meg vonatjegyüket, illetve fejenként 200 kg-ig ingyen szállította poggyászaikat a vasút.⁵⁴

Nem egyszerre és egy tömegben ugyan, de a dualizmus időszakában mégis csak több millió személy lépte át az államhatárt, időnként több ezer fős csoportokban is. A magyar vezető körök szükségét érezték annak, hogy az alapvetően megváltozott határforgalmat ellenőrzésük alatt tartásák.

A dualizmus léte is indokolta a határőrizet erősítését. Ausztria és Magyarország polgárainak ugyan nem volt szükségük útlevele ahhoz, hogy a Birodalom másik felébe utazzanak, a nyomtatott gondolatokkal azonban már nem volt ilyen egyszerű a helyzet. Gyakran előfordult, hogy az osztrák, vagy a magyar kormány által tiltott forgalmazású sajtóterméket a Lajtán innen, illetve túl készítették el, majd megfelelő ellenőrzés hiányában átjuttatták Magyarországra és az örökös tartományok határán.⁵⁵

A határ őrzésének erősítése érdekében kezdetben a meglévő határőrizeti struktúrát gyarapították. Ilyen lépés volt pl. a vámhivatalok számának növelése. Mikor a meglévő szervezetek fejlesztése elégtelennek bizonyult, a határőrizeti részfeladatok ellátásába bevontak más szerveket is. Ilyen volt — más intézkedések mellett — a vesztegintézetek, későbbi nevükön a belépő állomások rendszerének kialakítása, az állami állatorvosi szervezet keretében. Ezek a lépések sem hozták meg a kívánt sikert. Ekkor merült fel az önálló határőrizeti szakszerv létrehozása, mely részben végrehajtja, részben pedig koordinálja, irányítja és ellenőrzi a határőrizetben résztvevő szervezetek munkáját.

A létrehozandó új szervezet feladataiból adódóan, munkája eredményes végrehajtása érdekében, a legcélszerűbb forma a rendőri jellegű testület kialakítása volt. Az új határőrizeti szakszerv rendőrségként történő felállítását tehát egyrészt meghatározta a sajátos, kárpát-medencei fejlődés. Másrészt viszont indokolta a rendőri jellegűt a dualizmus jellege is. Az új határőrizeti szakszerv rendőrségként történő létreho-

51 MTT 1903/VIII. tc.

52 Scott, *Eddite*: Mit bizonyítanak az 1880—1913-as export statisztikai adatok! Magyarország valóban csak a Monarchia éléskamrája volt? *Történelmi Szemle*, 1982/3. sz. (táblázatok)

53 Rácz I.: A kivándorlás és a magyar uralkodó osztály 1899—1914. Debrecen, 1962. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Évkönyve, 18—22. o.

54 *Parádi József*: A dualista Magyarország határőrizete. (Bölcsészdoktori disszertáció). Egyetemi Könyvtár, 16. o.

55 OL MT 1887. 47—19. sz. MT ülés jegyzőkönyve.

zása ugyanis a magyar uralkodó körök kizárólagos felügyeletét volt hivatva biztosítani. Egy esetleges katonai típusú határőrizeti szakszerv kialakítása esetén az uralkodó minden bizonnyal fenntartotta volna magának alkotmányos jogai gyakorlását ezen szervezetre is.⁵⁶

Az uralkodó szentesítette a Magyar Királyi Határrendőrség felállításáról szóló 1903/VIII. törvénycikket, mert a testület csekély létszáma és fegyverzete nem veszélyeztette a cs. és kir. hadseregnek a fegyveres erőknél és testületeken belül betöltött hegemoniáját. A Magyarország határain szolgálatba lépő új m. kir. határrendőrség egyben hozzájárulhatott a Birodalom határőrizetének egységesítéséhez. Az örökös tartományoknak a külállamokkal közös határain már csendőrség és rendőrség teljesített szolgálatot a vámszervekkel együttműködve. Ezt a formát követhette a magyar gyakorlat is a m. kir. határrendőrség felállításával.

Az 1903-as véderővita azonban kedvezőtlen politikai feltételeket teremtett az új magyar fegyveres testület létrehozásának gyakorlati megvalósításához. A véderő körüli összetűzések lényege az ország határain belül állomásozó hadtestek nemzeti jellegének fejlesztése, vagy ilyen irányú módosításának mellőzése volt. A véderő körül kibontakozó és mind mélyebbé váló kormányzati válság felszámolása érdekében az ischli koronatanácson komolyan szóba jött a katonai megoldás is, mely „Kriegsfall U” hadműveleti tervben öltött testet, amit a vezérkari főnökség hadműveleti irodája dolgozott ki. Ebben a politikai légkörben elhamarkodott lépés lett volna a magyar kormány részéről a m. kir. határrendőrség felállításának kezdeményezése. Ez a lépés az osztrák vezető körökből minden bizonnyal heves reakciót váltott volna ki. Az ellenzék a parlamenti csatározások során megkísérelte ugyan a véderő kérdésével összekötni más belbiztonsági jellegű fegyveres testület — köztük a m. kir. határrendőrség — kérdését is, ezek a kísérletei azonban kudarcba fulladtak.⁵⁷

1905-re változott a m. kir. határrendőrség felállításának megítélése. A megítélésben változást előidéző egyik ok az 1905-ös orosz forradalom volt. Az Osztrák—Magyar Monarchiában tüntetések sora bizonyította a tüntetők rokonszenvét az oroszországi forradalmi eseményekkel. A rendfenntartó szervek jelezték a belügyi tárca vezetőinek, hogy oroszországi illetőségű, forradalmi nézeteket valló személyek tűntek fel a munkásság körében. A forradalmi nézetekkel nem rokonszenvező magyar és osztrák uralkodó osztálynak egyaránt érdeke volt egy új, a „szűrőbetét” szerepét is betöltő határőrizeti szervezet gyors felállítása.

A m. kir. határrendőrség felállítását elősegítő másik ok a nemzetiségek megítélésében rejlik. A „Kriegsfall U” hadműveleti terv feltételezte a nemzetiségek jóindulatú támogatását. Ezzel szemben a horvátok és a szerbek koalíciót hoztak létre, mely felajánlotta szövetségét a magyar ellenzéknek. A szlovákok és a románok nem támogatták ugyan a magyar ellenzékét, de az udvart sem. A nemzetiségek szerepe az udvar szemében kezdett átértékelődni. A vezető körök megítélésében a magyar ellenzék fékentartásának eszközéből a Birodalom felaprózásának lehetséges előidézőivé kezdtek válni.

A Szerbiával kialakuló vámháború is erősítette a m. kir. határrendőrség felállításának esélyeit. A magyar belügyi szervek tartottak a magyarországi délszlávokat célba vevő nacionalista propagandakampánytól, mint ahogy hasonló jelenségek a román vámháború idején is tapasztalhatóak voltak a román nemzetiség körében. Szerbia ekkor már a Monarchia ellenségének számított. A Birodalom katonai körei preventív háborúra készültek ellene. A háborút ugyan magyar részről elvetették, de a határ fokozott ellenőrzésével mindenki egyetértett.⁵⁸

Az uralkodó 1905. október 11-én jóváhagyta 11 határrendőr-kapitány, 18 határ-

⁵⁶ Galántai József: A Habsburg-monarchia alkonya. Bp., 1985. 100—110. o.

⁵⁷ Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből. Bp., 1963. 34—47. o.

⁵⁸ Dolmányos István: A szerb vámháború és a polgári történetírás. (Tanulmányok Kelet-Európa történetéből) Bp., 1972. 25—31. o.

rendőr-fogalmazó, 9 határrendőr-segédfogalmazó, 10 határrendőr fogalmazó-gyakornok, 11 határrendőr-felügyelő, 21 határrendőr hivatali segédtsízt, 50 határrendőr-biztos és 27 hivatalszolga kinevezését. Ez a 160 fő volt a m. kir. határrendőrség első személyi állománya, mely — a kezdeti létszámhoz viszonyítva — a későbbiek során tekintélyes mértékben növekedett.

A határszéli vármegyék főispánjai már 1905-ben szemrevételezték a határrendőrségi épületnek megfelelő házakat. Megvásárolták, illetve kibérelték a m. kir. határrendőrség jövődjé objektumait. A berendezkedést követően a m. kir. határrendőrség 1906. január 15-én kezdte meg szolgálatát.⁵⁹

A Magyar Királyi Határrendőrség struktúrája

A m. kir. határrendőrség szervezeti felépítésére vonatkozóan a belügyminiszter 1905. december 29-én kelt 91 000. sz. körrendelete rendelkezett. A m. kir. határrendőrség — a belügyminisztériumon belüli irányító apparátust leszámítva — két lépcsős volt. Irányító felső szervként a határrendőr-kapitányságok, alárendeltségükben pedig a -kirendeltségek működtek. Kezdetben 11 kapitányság és 24 kirendeltség funkcionált 160 fővel. A kapitányságok élén a határrendőr-kapitány állt. Közvetlen alárendeltjei a kapitánysági hivatal vezetője és a kirendeltségek vezetői voltak. Általában a kapitányságok székhelyén is működtek — kirendeltségnek megfelelő létszámú — határrendőri erők, a kapitányság részeként. A m. kir. határrendőrség szervezeti felépítése — fennállási ideje alatt — lényegesen nem változott. Kisebbségi módosítást jelentett a határrendőri őrségek szervezése 1908-tól 1912-ig. 1912-ben az őrségeket megszüntették, létszámukat beolvastották a kapitányságok és kirendeltségek személyi állományába. A volt határrendőri őrségek feladatait a helyi csendőri erők vették át. Bár a m. kir. határrendőrség szervezeti rendszerében jelentős változás nem történt, számottevő mennyiségi fejlesztés tapasztalható. Az 1906-os helyzethez képest a kapitányságok száma 17-re, a kirendeltségeké pedig 41-re emelkedett. A leg-sűrűbben a szerb és román határon, valamint Bukovina és Galícia irányában helyezkedtek el a határrendőrségi szervek. A legkevesebb szervezeti egység Horvátország, Stájerország, Alsó-Ausztria, Morvaország és Szilézia irányában települt.

A Magyar Királyi Határrendőrség működési területe általában a határtól számított megközelítőleg 40 km-es területsávra terjedt ki. A határőrizettel kapcsolatos nyomozati tevékenységet azonban a m. kir. határrendőrség az egész ország területén köteles volt végezni. Működési területét 29 rendelettel módosították, szinte valamennyi rendelet a működési terület bővítésére irányult. Egyes kapitányságok működési területe nem csak a határ menti vármegyét, hanem több — a határvonallal nem érintkező — vármegyét is magába foglalt. A m. kir. határrendőrség megalakulásakor működési területe 25 vármegyét, a Monarchia összeomlásakor pedig 30 vármegyét érintett.⁶⁰

A működési terület bővülésével együtt kellett volna járnia a létszám emelkedésének is. Bár a m. kir. határrendőrség létszáma gyarapodott ugyan, de mértéke elmaradt a működési terület növekedésétől. Feladatainak eredményes végzése érdekében erőteljesen támaszkodott a helyi csendőri és rendőri erőkre. A m. kir. határrendőrség személyi állománya 286%-al, 160 főről 466 főre emelkedett. A személyi állomány több kategóriára oszlott.

⁵⁹ OL min. eln. 1905. 174. sz. BM jelentése a min. eln.-nek.

⁶⁰ 1903: 8. tc. és BK 1906/105 106., 1905/91 000., 1908/54 975., 1908/29 385., 1908/137 453., 1908/149 072., 1909/69 055., 1909/65 135., 1909/53 167., 1909/67 146., 1909/61 163., 1910/33 614., 1910/17 317., 1910/78 243., 1910/99 373., 1911/56 820., 1911/62 907., 1911/92 962., 1911/62 962., 1911/62 907., 1911/92 962., 1911/62 907., 1911/156 034., 1912/58 320., 1912/46 004., 1912/38 618., 1912/1 590., 1912/177 120., 1912/98 313., 1912/85 558., 1913/45 857., 1913/49 202., 1913/68 097., 1913/88 874., 1913/130 579., 1913/150 546., 1913/154 127., 1913/152 659., 1914/1 432., 1915/4 635., 1916/558., 1917/138., 235., 1918/95 462. sz. BM rendeletek.

„...a határrendőrség személyzete négy csoportra oszlik, és pedig intézkedő személyzet, végrehajtó személyzet, szolgaszemélyzet csoportjára.

Az intézkedő személyzethez tartoznak a forgalmazói kar tagjai, akik mint hatósági tagok járnak el és a bűnügyi nyomozásban önálló intézkedésre vannak feljogosítva.

A végrehajtó személyzethez tartoznak: az oktató-felügyelő, detektív-felügyelő, polgári biztosok, az altisztek, végül a felügyelői, írnoki, segédtiszti és biztos személyzetből azok, akik a nyomozó szolgálatra való kiváló alkalmasságuknál fogva a kapitánysági vezető felterjesztése alapján a belügyminiszter által a végrehajtó személyzethez sorolhatnak. A végrehajtó személyzet tagjai bűnügyi nyomozásoknál mint rendőri közegek járnak el.

A kezelő személyzethez tartoznak az előbbi csoportba nem sorolt felügyelők, írnokok, hivatal tiszték, hivatali segédtisztek és biztosok, végül a napidíjasok, akik az irodai szolgálatot végzik.

A szolgaszemélyzethez tartoznak a valóságos és napibéres hivatalszolgák.”⁶¹

A mai tiszti rendfokozatnak a fogalmazói karon belüli címek feleltek meg. Legalacsonyabb a fogalmazó-gyakornok volt, őt követte a segédfogalmazó és a fogalmazó, valamint a főfogalmazó. A kirendeltségek élén általában főfogalmazók álltak. A m. kir. határrendőrség tisztikarán belül törzstiszti rang jellegével bírtak a határrendőr-kapitányok és a határrendőr-tanácsosok. A határrendőrség teljes személyi állományát a belügyminiszter nevezte ki.

A határrendőr-tanácsosok az egész határrendőrség szolgálati teendőinek irányítását végezték. A határrendőr-kapitány felelős volt a kapitányság törvényes működéséért. A kapitányság valamennyi beosztottjának munkakörét a határrendőr-kapitány állapította meg. A kapitányságon belüli áthelyezést ő engedélyezte. A kapitányságok közötti áthelyezések esetében a belügyminiszter jóváhagyása volt szükséges. A fogalmazói személyzet általában irodai munkát végzett, szervezett, irányított a kapitány utasítása szerint. Közvetlenül a kirendeltségvezető, illetve a kapitány alárendeltségébe tartoztak. A felügyelők végezték a nyomozások gyakorlati végrehajtását és az útlevelek kezelését, őket a detektívfelügyelő irányította. Az oktatófelügyelő végezte a fogalmazói karon kívüli állomány folyamatos képzését. A polgári biztosok a határrendőr-kapitányság határszakaszának egy részéért voltak felelősek. Mivel egy főre több 10 km-nyi határszakasz jutott, munkájukat csak a helyi csendőri erők bevonásával tudták végezni, felhasználva a helyi lakosság azon rétegeit, akik némi díjazás ellenében adatokat szolgáltatottak a tudomásukra jutott tiltott határátlépésekre vonatkozóan. A kapitányságok esetében a kapitánysági hivatalvezető, kirendeltségek esetében pedig a kirendeltségvezető közvetlen vezetésével dolgoztak a hivatalaltisztek, hivatali segédtisztek és az írnokok. Ők irodai munkát végeztek, és a kézbesítési teendők ellátása is feladatuk volt. A határrendőr biztosok feladata sorompóórság, az útlevéllenőrzésre kijelölt helység előtti őrség, a „toloncok” és letartóztatott egyének kíséréte, a foglyok őrizete, a magasabb rangú határrendőrök szolgálati tevékenységének fegyveres biztosítása, a kisebb irodai munkák végzése és kivételes esetben a kézbesítés lehetett. A szolgaszemélyzet kétkezi munkát végzett (takarítás stb).

A határrendőr-kapitányságok személyi állományának tagjai természetesen csak a rendszerrel lojális személyek lehettek. A korabeli képesítési követelmény a határrendőr-kapitányok részére a jogi diploma birtoklását írta elő. A határrendőrség tisztikarának a Ludovika Akadémia, vagy a jogi egyetem mellett működő — a mai államigazgatási főiskolának megfelelő — iskola diplomájával kellett rendelkeznie.

61 BK 1912/58 320. sz. BM rendelet

A felügyelőktől főgimnázium, vagy főreáliskola, illetve ezen középiskolákkal egyenrangú kereskedelmi iskola, vagy katonai iskola végzését követelték meg. A gyakorlatban azonban a tisztikar döntő többsége jogtudományi egyetemi végzettséggel, a felügyelők pedig általában gimnáziumi végzettséggel rendelkeztek.⁶²

Ebben az időben a képesítési követelményeknek megfelelő iskolákat az úri középosztály fiainak volt módjukban elvégezni. Oda szegényebb származású csak rendkívül ritka kivételként kerülhetett be. Ily módon a képesítési követelmény által biztosítva volt a megfelelő osztályjelleg a m. kir. határrendőrség vezetésében. Mivel a kérdéses iskolákban a tanítás magyar nyelven folyt, a nemzetiségek — a nyelvi korlátok miatt — ki voltak onnan zárva. Azon nemzetiségi származású fiatalok, akik ezekbe az oktatási intézményekbe bekerültek, szintén a vagyonos réteg tagjai voltak. A magyar uralkodó osztály gondosan ügyelt arra, hogy a nemzetiségi származásúak még akkor se, vagy csak rendkívül kis létszámban juthassanak be az államapparátusba, ha az előírt képesítési követelményekkel rendelkeztek. Velük szemben a törvényekben le nem írt, de a gyakorlatban alkalmazott elvárás volt, hogy asszimilálódjanak a magyarsághoz, vagy legalábbis a kormány politikájához lojálisak legyenek. A magyarországi nemzetiségeknek a kiegyezéstől az első világháborúig egyik sarkalatos követelése volt, hogy a nemzetiségi területeken a nem magyar ajkú lakosság létszámának megfelelő arányban kapjanak képviselőket az államapparátusban. Ennek a követelménynek azonban a magyar uralkodó körök sohasem tettek eleget. Ez a helyzet volt érvényes a m. kir. határrendőrség nemzetiségi összetételére is. A m. kir. határrendőrség működési területének zöme a történelmi Magyarország olyan részein terült el, ahol a lakosság döntő többsége nemzetiségi származású volt, ugyanakkor a m. kir. határrendőrség személyi állománya szinte teljes egészében a magyar etnikumhoz tartozott.⁶³

A m. kir. határrendőrség legénységi állományába a felvételi követelmények között első helyen állt a magyar állampolgárság és a feddhetetlen előélet, valamint a magyar nyelvnek szóban és írásban való bírása. Felvételi követelmény volt még a legénységi állomány részére legalább három évi katonai, vagy csendőri, illetve együttes szolgálat, az egészséges testalkat, a 40 évet túl nem haladott életkor és végül a rendezett anyagi viszonyok. Előnyben részesítették azokat a pályázókat, akik a magyar nyelven kívül valamelyik nemzetiség nyelvét is beszélték. A m. kir. határrendőrséghez pályázókat próbaidőre vették fel, a próbaidő eredményes leszolgálása után véglegesítették őket a testületnél. A próbaidős határrendőröket először három hónapig tartó tanfolyamra vezényelték. A tanfolyamon a határrendőri szolgálathoz szükséges elméleti tudást sajátították el⁶⁴

„Az elméleti oktatás a következő anyagot öleli fel:

1. A határrendőrségre,
2. az útlevélyügyre,
3. a kivándorlásra,
4. a külföldiek lakhatására vonatkozó törvények, utasítások és rendeletek,
5. a büntetésekre, vétségekre és kihágásokra vonatkozó törvények (csak vázlatosan)
6. a kihágási eljárás (csak vázlatosan),
7. az 1889. évi 130 000 BM körrendelettel kiadott rendőri nyomozási utasításnak a határrendőri szolgálatnál szükségelt részei,
8. toloncz szabályzat,
9. a kapitányságok területének földrajza, különös tekintettel a főbb közlekedési vonalakra,
10. balesetek alkalmával elsősegélynyújtás,

62 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet

63 *Pölszkei Ferenc*: Kormánypartii politika és parlamenti ellenzék 1910—1914. Bp., 1980. 127—136. o.

64 BK 1906/128 000. sz. BM rendelet

11. jelentések szerkesztése és végül

12. a fegyverzet ismertetése, használatának módja és karbantartása⁶⁵

Az elméleti oktatás végén a próbaidős határrendőrök vizsgát tettek, melyen — tudásuktól függően — „igen alkalmas, alkalmas, nem alkalmas” elbírálásban részesültek. A „nem alkalmas” eredménnyel vizsgázókat elbocsátották. Az elméleti vizsga előtt a próbaidős határrendőrök nem voltak szolgálatba beoszthatók. A vizsga után hat hónapos gyakorlati próbaszolgálatot teljesítettek. A hat hónap letelte után az illetékes kapitányságvezető előterjesztést tett a belügyminiszternek a próbaidős határrendőr véglegesítésére, vagy elbocsátására, illetve a próbaszolgálat idejének meghosszabbítására.

A véglegesített határrendőrök részére hetenként kétszer minimálisan egy-egy óras ismétlő-rendszerző képzést tartott az oktatófelügyelő, vagy a tisztí állomány megbízott tagja.⁶⁶

„A határrendőrök, ha az elméleti vizsgálaton »igen alkalmas« osztályzatot nyertek két, ha »alkalmas« osztályzatot nyertek három évi szolgálat után rendőrbiztosi vizsgálatra jelentkezhetnek, s ha ezen vizsgálatot sikerrel letették és ha előjegyzésbe vétetnek, az üresedésbe jövő határszéli rendőrbiztosi állásokra kizárólagos igényt nyerhetnek.”⁶⁷

A m. kir. határrendőrség fegyveres, egyenruhás szervezet volt. Egyenruhájuk 1909-ig megegyezett a budapesti államrendőrség ruházatával, azzal az eltéréssel, hogy mellszámot nem viseltek. 1909 után a m. kir. határrendőrségnél új egyenruhát rendszeresítettek, melyet a Monarchia összeomlásáig használtak. A fegyverzet a m. kir. csendőrségével volt azonos. A forgópisztolyokat azonban nem folyamatosan — mint a m. kir. csendőrségnél —, hanem egyszerre, az új egyenruha kibocsátásakor cserélték fel Frommer pisztolyokra. A szíjzat és a kard azonos volt a m. kir. csendőrségével. Karabélyt csak a határrendőrségi őrségek használtak 1908-tól 1912-ig. A határrendőri őrségek részére Kropacsek típusú karabélyokat már nem rendszeresítettek, őket Mannlicher ismétlő karabélyokkal szerelték fel. A határrendőri őrségek megszüntetésekor a karabélyokat a m. kir. csendőrségnek adták át.

A határrendőr-kapitányságok speciális részét képezte az egészségügyi szolgálat. A balkáni, rendkívül rossz egészségügyi helyzet következményeként Magyarországra az 1890-es évek végén és az 1900-as évek elején több ízben behurcolták a kolerát. Mivel ebben az időben a m. kir. belügyminisztérium hatáskörébe tartozott az egészségügy irányítása, a belügyminiszter 1911. április 27-én elrendelte a határállomásokon a kötelező orvosi vizsgálatot. A vizsgáló állomások élén orvosok álltak. Jogukban állt a veszedelmes fertőző betegség gyanújába került utasokat feltartóztatni és karanténban elhelyezni. Munkájukhoz a megfelelő hatósági támogatást a melléjük beosztott határrendőr biztos és határrendőrök illetve csendőrök nyújtották.⁶⁸

A vizsgáló állomásokat ellátták:

„a) ápolóval, fertőtlenítővel,

b) helységekkel, amelyekben az orvosi vizsgálat, a gyanús betegek elkülönítetten való megfigyelése, elhelyezése és ápolása, továbbá személyi és tárgyi fertőtlenítés foganatosítható legyen,

c) betegszállító eszközökkel,

d) fertőtlenítő készülékekkel és szerekkel.”⁶⁹

A vizsgáló állomást egészségügyi szempontból a törvényhatósági tisztí főorvos, eljárási vonatkozásban pedig az illetékes főszolgabíró ellenőrizte.

A m. kir. határrendőrség személyi állománya körében szigorú, katonás fegyelem

65 Uo.

66 Uo.

67 Uo.

68 BK 1911/62 647. sz. BM rendelet

69 Uo.

uralkodott, amely azonban nem volt mentes az osztályalapokon nyugvó előjogoktól. A korabeli fegyelmi szabályzat alapján eljárás volt indítható a m. kir. határrendőrség fogalmazói karának tagjai ellen:

„a) ha hanyagul vagy egyáltalán nem teljesíti a törvényben, szolgálati szabályzatban, vagy egyéb kormányrendeletekben megszabott kötelességét, vagy annak teljesítésére a betegség esetét kivéve képtelennek bizonyult;

b) ha botrányt okozó erkölcstelen vagy oly életet él, mely által a hivatalos állást megillető tiszteletre és bizalomra méltatlanná válik, ha ily nemű kihágást követ el;

c) ha a büntető törvények megtorló rendelkezése alá eső cselekményt követ el;

d) ha feljebbvalói iránt tiszteletlenül viselkedik, vagy a hivatalos engedelmességet megtagadja;

e) ha a közönség irányában törvény-, szabályellenes vagy durva magaviseletet tanúsít.”⁷⁰

A legénység esetében a fegyelmi vétség köre kibővült még:

„f, ittaság és gyávaság.

g) hivatalos ügyekben ajándék elfogadása, általában megvesztegethetőség vagy részrehajlás;

h) társakkal való összeférhetlenség;

i) ruházat és fegyverzet elhanyagolása és végül

j) könnyelmű adósság csinálás eseteiben.”⁷¹

A kapitányságok és kirendeltségek vezetői az alájuk rendelt legénységet, kisebb fegyelmi vétségek eseteiben — szóbeli kihallgatás alapján — a fegyelmi eljárás mellőzésével meginthették, dorgálhatták és tíz koronáig terjedő pénzbírsággal sújthatták. Más esetekben a fegyelmi eljárásokat mindenkor kivizsgálásnak kellett megelőznie. A vizsgálatot a tiszti személyzet ellen a belügyminiszter, vagy a főispán, míg a nem tiszti személyzet ellen a határrendőr-kapitány rendelhette el. Gondosan vigyáztak arra, hogy az úri középosztályhoz tartozó tiszték ügyei ne kerüljenek ki a nagyközönség elé. A tiszték ellen a vizsgálatot a belügyminisztériumból kiküldött megbízott, vagy a közigazgatási bizottság egy tagja végezte. A legénységi állomány-nyal szemben már nem voltak ilyen körülmények. Elégségesnek tartották, ha a kapitányság jogi végzettségű tisztje folytatta le a kivizsgálást. Fegyelmi határozatra a nem tiszti állomány irányában a határrendőr-kapitány, a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, illetve a belügyminiszter volt jogosult. Tiszték esetében csak az utóbbi kettőnek volt határozati joga.⁷²

A korabeli fegyelmi eljárás egyik érdekessége volt, hogy a határrendőr-kapitány beosztásától és vétségétől függően bármely beosztottját megbírságozhatta 40—100 koronáig, mely ellen fellebbezni nem lehetett, de évente maximálisan négy alkalommal volt kiszabható.

A Magyar Királyi Határrendőrség szolgálati feladatai

A m. kir. határrendőrség feladatait a felállítását elrendelő törvény 15 pontban határozta meg:

„a) a határon átkelők figyelemmel kísérése, a határ mentén felmerülő, államrendészeti szempontból fontosabb mozzanatokról és eseményekről tájékoztatás szerzése és az észlelteknél az illetékes hatóságokkal való közlése;

b) a külföldiek bejelentésére és lakhatására vonatkozó szabályok végrehajtása;

c) a kémkedés megakadályozása, esetleg a kémek letartóztatása;

70 BK 1906/128 000. sz. BM rendelet

71 Uo.

72 Uo.

d) a szomszédos állam lakói részéről személyek és tárgyak ellen jöhető erőszakos támadás meggátlása, különösen pedig a katonai védművek, az ország határának megjelölésére szolgáló határjelek, jelzők, katonai vagy polgári hatóságok által felállított földmérési jelek megrongálásának, megsemmisítésének vagy megváltoztatásának megakadályozása és feljelentése;

e) kitiltott, rendőri kifogás alá eső és magukat igazolni nem tudó gyanús egyéneknek az állam területére belépésben való megakadályozása;

f) nyomozott, vagy valamely büntető cselekménnyel gyanúsított, s a törvények vagy a fennálló szabályok értelmében előzetesen letartóztatható egyéneknek a határszélen való letartóztatása;

g) a határszélen letartóztatott a tolonc szabályok rendelkezései alá eső egyének eltoloncolása, külföldről érkező toloncok átvétele és tovább indítása;

h) fegyverek, lőszeres és hadiszerek ki- vagy bevitelének ellenőrzése, valamint tilalom esetén ilyenek és más tárgyak kivitelének és behozatalának megakadályozása,

i) hadköteles egyének kiszökésének megakadályozása;

j) nőcsempészet meggátlása;

k) határszéli vasúti és gőzhajó állomásokon az államrendőri és közbiztonsági teendők ellátása s a közegészségügyi szabályok betartásának ellenőrzése;

l) határszélén lévő szállodák, vendéglők, korcsmák, kávéházak és egyéb nyilvános helyek ellenőrzése;

m) azon határvonalon, ahol útlevel kötelezettség áll fenn az útlevelek vizsgálata, határátkelési igazolványok kiállítása;

n) az útlevel szabályok áthágása, tilos visszatérés, nőcsempészés, a külföldiek bejelentése és lakhatására vonatkozó szabályok megszegése által elkövetett kihágások eseteiben I. foknál való rendőri büntető bíraskodás;

o) a csempészet megakadályozásában való közreműködés és az erre hivatott közegek támogatása.⁷³

A m. kir. határrendőrség működését részletesen belügyminiszteri utasítás szabályozta, mely tartalmazta a hatóság célját, szervezetét és a határmenti közbiztonsági teendőit. A m. kir. határrendőrség működésére vonatkozó utasítás 77 oldalon hét fejezetből és 117 paragrafusból állt és a kor színvonalán teljes részletességgel tárgyalta a fegyveres államhatalmi szerv működésének szabályait. Lényegében a mai értelemben vett szolgálati szabályzat elődjének tekinthető. Mivel ebben az időben a rendőrséget egészében még nem államosították és az első központilag irányított országos méretű rendőri szerv a m. kir. határrendőrség volt, ez a miniszteri utasítás lényegében az állami keretek közt működő rendőrség első szolgálati szabályzatának tekinthető. Az utasítás első fejezete a m. kir. határrendőrség szolgálati jellegű teendőivel, a második fejezet a m. kir. határrendőrség illetékességével és más hatóságokhoz fűződő viszonyával, a harmadik fejezet a m. kir. határrendőrség szervezetével, negyedik fejezete a m. kir. határrendőrség eljárásánál irányadó joggyakorlat alkalmazásával és a határszéli rendőrkapitányságok vezetésével, belső ellenőrzésével, valamint a fegyverhasználatról, az ötödik fejezet a fegyelmi eljárással, a hatodik fejezet az ügyvitellel, mely alatt elsősorban a hivatalos okmányok bürokratikus jellegű kezelését értették, a hetedik fejezet a pénz és egyéb értékek kezelésével foglalkozott.⁷⁴

Az utasítás fejezeteit átvizsgálva képet kaphatunk a Monarchia magyarországi határrendőrségének állapotáról. A szolgálati teendők ellátása terén nagy jelentőséget tulajdonítottak az államellenes izgatást tartalmazó nyomtatványok csempészésének, a kémkedés megakadályozásának. Bizonyára érdeklődéssel hat a mai em-

73 MTT 1903/VIII. tc.

74 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet melléklete

berre, hogy a m. kir. határrendőrség feladata volt — a katonai galambposta-állomásokon lévő madarak kivételével — a postagalambok összeírása és figyelemmel kísérése is. A kor szomorú realitása volt a tömeges kivándorlás. Ezt az állam nem gátolta, azonban a határon engedély nélküli az ún. titkos ügynökök által történő átjutás megakadályozása külön feladatként jelentkezett. A polgári biztosok olyan hatalmas határszakaszokkal rendelkeztek, melyet nem tudtak kielégítően átfogni. A határon számtalan titkos út, ösvény vezetett keresztül. Ha egy titkos kivándorlási ügynököt sikerült elfogniuk, rövid időn belül más utakon más ügynökök szervezték az illegális kivándorlást. A határforgalom jellegére enged következtetni az is, hogy megtiltották a szerb majom- és medvetáncoltatók Magyarországra történő bebocsátását. A m. kir. határrendőrség közegeinek különös figyelmet kellett fordítani arra is, hogy a kivándorlás leple alatt rejtőző leánykereskedőket elfogják.⁷⁵

A határforgalom ellenőrzése mellett — működési területén — a közbiztonsági teendőket is a m. kir. határrendőrség látta el. A közbiztonsági szolgálat a személyi és vagyonbiztonság megóvására és az azok ellen elkövetett büntetendő cselekmények nyomozására terjedt ki. A m. kir. határrendőrséget — a többi rendőrségtől eltérően — speciális jogokkal ruházták fel. „A m. kir. határrendőrség közegei kötelesek a határon illetőleg a határszélen lévő összes nyilvános helyeken... minél gyakrabban megfordulni, az ott tartózkodókat figyelemmel kíséreni. E célból korcsmákban, csárdákban kéjházakban és azokban a nyilvános vagy a közönségnek nyitva álló helyiségekben, melyekben tiltott szerencsejátékot űznek, vagy amelyek büntetteseknek rendszerinti rejtkehelyéül szolgálnak, kihágás esetében is bírói határozat nélkül bármikor megjelenhet és házkutatást tarthat.”⁷⁶

A közbiztonsági teendők természetesen a m. kir. határrendőrségnek csupán részfeladatát képezték és e feladat ellátása során az első világháborút megelőző években egyre erőteljesebben támaszkodott a működési területén állomásozó csendőri erőkre. A m. kir. határrendőrségnek — mint határőrizeti szakszervnek — fő feladata a határforgalom ellenőrzése volt. Ennek során ún. kül- és belszolgálatot látott el. Külszolgálat alatt értették azt a szolgálatot, amit szabadban, vagy járművön teljesítettek, belszolgálatnak pedig az épületben végzett hivatalos elfoglaltságot tekintették.⁷⁷

A külszolgálat nemei voltak:

- „I. Portyázó (mozgó)
- II. Állószolgálat (helyi) és
- III. Mozgó vonat (hajó) ellenőrzés.

Portyázó szolgálat alatt a következő szolgálatok értendők:

Vezénylések, helyettesítések alkalmával ténylegesen útban eltöltött napok, át-helyezési, fogolykísérési és az állomás helyétől legalább 6 km távolságot meghaladó mindennemű oly szolgálat, amely az álló szolgálat fogalma alá nem tartozik.

Állószolgálat alatt a távolság figyelmen kívül hagyásával a következők értendők: vezénylés (helyettesítés), határkapunál, vasúti, hajóállomásnál, csónak- kompát- kelési helynél, továbbá az állomáshelytől 6 km-en belül teljesített mindennemű külszolgálatot.

Mozgó vonat (hajó) ellenőrzése alatt mindennemű a mozgó vonaton (hajón) teljesítendő szolgálat értendő.⁷⁸

A végrehajtó szolgálat mellett a határrendőrségi hivatalok is folyamatosan működtek. Ma már, a nyolc órás munkanap és a szabad szombat légkörében, furcsán hat, hogy a kapitánysági hivatal a hét minden napján üzemelt. A hivatalos órák

75 OL BM R 11 560. sz. Pancsovai határrendőr-kapitány jelentése a belügyminiszternek.

76 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet

77 BK 1910/66 733. sz. BM rendelet

78 Uo.

száma hétköznap hat, vasárnap és ünnepnap négy óra volt, ezen kívül pedig állandó ügyeleti szolgálatot szerveztek.⁷⁹

A m. kir. határrendőrség tagjait — szolgálatuk ellátása során — fegyverhasználati jog illette meg, melynek keretében joguk volt fegyvert használni:

„1. jogos védelem gyanánt, a tettestől veszélyesen megtámadtatik;
2. ha életét vagy testi épségét komolyan fenyegető támadással oly körülmények között fenyegetik, hogy annak bekövetkezésétől alaposan tarthat;

3. a szolgálatának teljesítése közben oly tetteles ellenszegülésre talál, mely azt meghiúsítaná s az ellenszegülés legyőzésére már alkalmazott minden kíméletesebb eszköz sikertelen maradt;

4. ha a fegyver használata életükben vagy testi épségükben megtámadott harmadik személy megmentésére, vagy megvédésére szükséges.”⁸⁰

A fegyverhasználati jog fenntartása mellett a határrendőrség 1912 után a külszolgálatok közül csak a mozgó járművön teljesítendő szolgálatot látta el, a külszolgálat többi nemét átadta a m. kir. határszéli csendőrségnek. Ezzel egyidőben azonban a m. kir. határrendőrség nyomozati munkáját erősítették. E feladat végzésére megfelelő jogalapot nyújtott az 1909-ben született új BM rendelet, mely rendezte a m. kir. határrendőrség nyomozati tevékenységét.⁸¹

A m. kir. határrendőrség a hírszerző, operatív munka segítéséből is kivette a részét. A határrendőr-kapitányságok és kirendeltségek el voltak látva az elhárítás által felfedett külföldi hírszerző ügynökök listájával. Útlevelellenőrzések alkalmával a listán szereplő személyeket vagy letartóztatták, vagy a határrendőrség nyomozói megkezdték a figyelésüket, amit később a budapesti rendőrségnek, vagy más szerv illetékeseinek adtak át. De nem csak előre meghatározott személyek felbukkanása esetén folytattak figyelést, kiterjesztették a tevékenységüket mindenkire, akit gyanúsnak találtak, de a letartóztatáshoz nem rendelkeztek megfelelő alappal. A szocialista agitációt folytató személyek a kémekkel azonos elbírálás alá kerültek.⁸²

Az ellenséges hírszerzők kiszűrése mellett segítséget nyújtottak a cs. és kir. hadsereg felderítő osztályainak ügynökök szervezéséhez is. A területileg illetékes hadtesttörzs vezérkari osztálynak keretében működő felderítő főállomást értesítették azon személyekről, akik a határon rendszeresen átjártak és véleményük szerint alkalmasak voltak információ szállítására a felderítő főállomás és a szomszédos országba telepített rezidentúra között. A katonai elhárítás, a felderítő munka eredményes segítésének honorálásaként a Császári és Királyi Hadsereg hadtest törzsei mellett működő felderítő főállomás vezetők több ízben tettek javaslatot határrendőr-kapitányságok és kirendeltségek vezetőinek legmagasabb szintű elismerésére.⁸³

A m. kir. határrendőrség maga is végzett felderítést. Egyrészt megpróbálta kikérdezni a határon átkelő utasokat, másrészt megbíztak egyes személyeket, hogy a határ túloldalán a lakosság hangulatát, a közlekedési és hírközlő hálózatot, valamint az ott található katonai, határőrizeti erőket kipuhatolják. Ennek során egyes esetekben sor került a határ mentén szolgálatot teljesítő szerb, vagy román hivatalnokok, vasutasok, katonák stb. lepénzésére és beszerzésére.⁸⁴

A m. kir. határrendőrség feladatát képezte még a határátkelőhelyen be-, vagy kilépő fontosabb személyek, az uralkodóház tagjai stb. személyi biztonságának szavatolása is. A biztosítási feladatokat a m. kir. csendőrséggel szorosan együttműködve

79 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet melléklete

80 BK 1906/123 000. sz. BM rendelet

81 BK 1909/76 338. sz. BM rendelet

82 OL BM R 1912/921. sz. Temesvári határrendőr-kapitány távirata a fővárosi rendőrség részére szerb diákok Budapestre látogatásáról.

83 OL BM R 1912/3 404. sz. Zágrábi felderítő főállomás kitüntetési javaslata az újdéki határrendőr-kapitány elismerésére.

84 OL BM R 1914/11 106. sz. A pancsovai határrendőr-kapitány jelentése a túloldali lakosság hangulatáról a határrendőr-főnököknek.

hajtották végre, mert a m. kir. csendőrség feladata volt a határállomástól az ország belseje felé az exponált személyek menetvonalának biztosítása.⁸⁵

A határforgalom vonatkozásában már ebben az időben is megkülönböztettek tranzit, távolsági és kishatárforgalmat. A m. kir. határrendőrség felállításakor kiadott rendeletek — a kialakult szokásra hivatkozva — már nem tették szükségessé útlevel kibocsátását a határ mentén lebonyolódó és a szomszédos országok belsejébe illetve távolabbi országokba nem utazók részére. A határszéli forgalomban résztvevőknek „határszéli úti igazolványt” adtak, melynek illetékessége a határvonaltól számított 40 km volt. Ezen útiokmányokat Romániának és Szerbiának a Monarchiával közös határszakaszára bocsátották ki, melyet a területileg illetékes határrendőrkapitányságok és -kirendeltségek vezetői, a szolgabírák, valamint kijelölt csendőrparancsnokok állítottak ki. A határszéli forgalomban tilos volt részt venni azoknak, akik a véderőtörvény értelmében külföldre távozásukban korlátozva voltak, vagy akik büntető eljárás alatt álltak, illetve büntetésük letöltését még nem kezdték meg, a feltételesen szabadlábon lévőknek, valamint a kivándorlási cézzal jelentkezőknek és a felügyelet nélküli kiskorú leányoknak.⁸⁶

A tranzitutasok útiokmányait és a távolsági forgalomban résztvevő utasok útleveleit 1912-ig a m. kir. határrendőrség ellenőrizte, illetve kezelte. A határszéli úti igazolványokat a m. kir. határszéli csendőrség is kezelhette, majd 1912 után az útlevelek egy részét is a m. kir. csendőrség ellenőrizte. A határszéli úti igazolványok és az útlevelek vizsgálatának módja teljes egészében megegyezett. A korabeli útlevelkezelőkkel szemben felállított munkamorál követelménybe beletartozott a gyors és pontos útiokmánykezelés, az udvarias, de határozott viselkedés az utasokkal szemben. „Az útlevelek és úti igazolványok vizsgálatára jogosult hatóságok és közegek az útlevelek és úti igazolványok felmutatását minden utastól mikor ezek be-, vagy kilépnek szigorúan megkövetelni és azokat megvizsgálni kötelesek. Eljárásukban azonban előzékenységet és tapintatot tanúsítani, az utasokat minden felesleges zaklatástól megkímélni és az útlevelek s úti igazolványok vizsgálatát oly gyorsan teljesíteni tartoznak, hogy az utasok — ha akadály fenn nem forog — útjukon késedelmet ne szenvedjenek.

Az útlevelek és úti igazolványok az e célra szolgáló szolgálati bélyegzővel bélyegzendők.”⁸⁷

Tranzitutasok esetében a Monarchia hatóságai csupán érvényes vonatjeggyhez ragasztottak. „Oly külföldiek, akik közvetlen vasúti jeggyel a magyar korona országainak területén kívül fekvő helyről jönnek és ezen területén kívül eső helyre megszakítás nélkül utaznak, ha nem gyanúsak, átbocsátandók a határon útlevel vagy útiigazolvány nélkül is.”⁸⁸

A m. kir. határrendőrség tisztviselői azonban a gyanú megítélésében néha elvetették a súlykot és az alapvető udvariassági szabályok mellőzésére ragadtatták magukat. A gyékényesi határállomáson 1910-ben a Császári és Királyi Hadsereg zárai felderítő főállomásának megbízottját gyanúsaknak találták, ezért feltartóztatták, tettelegesen bántalmazták és minden különösebb indok nélkül egy napig elzárták. Csak kilétének tisztázása után engedték szabadon. Filip Filipovics hírszerző a Császári és Királyi Hadsereg illetékes szervei által támogatott panasszal fordult a magyar belügyminiszterhez.⁸⁹

A határforgalom ellenőrzésével több rendelet foglalkozott, melyek tiltották az ilyen durva bánásmódot. A határforgalomra vonatkozó rendelet volt a belügyi-

85 OL BM R 1912/545. sz. A brassói csendőrkerület-parancsnok jelentése a BM rendőri osztály részére a román uralkodó átutazásának biztosításáról.

86 BK 1904/71 500. sz. BM rendelet

87 Uo.

88 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet

89 OL BM R 1910/996. sz. A soproni határrendőr-kapitány jelentése Filip Filipovics panaszának kivizsgálásáról.

niszter 1904. 71 500. sz. rendelete, mely az útlevelek vizsgálatával, az útiigazolványok kiállításával és a forgalmi adatok gyűjtésével foglalkozott. E mellett azonban „Utasítás a határrendőrségről szóló 1903/VIII. tc. végrehajtása tárgyában” kiadott belügyminiszteri rendelet is tartalmazta a határforgalomra vonatkozó szabályokat. A határforgalom ellenőrzése sokban hasonlított a ma is érvényben levő gyakorlat-hoz. Természetesen vannak eltérések, melyek elsősorban az Osztrák—Magyar Monarchia osztályjellegéből és az azóta bekövetkezett gazdasági, technikai, társadalmi fejlődésből és a szomszédos államokhoz fűződő internacionalista kapcsolataink kialakulásából adódnak.

A határforgalom ellenőrzése vonatkozásában a határszéli hatóságok feladata volt:

- a) a határon átkelők figyelemmel kísérése és a határforgalom ellenőrzése,
- b) a határszéli úti igazolványok kiállítása,
- c) útlevelek és úti igazolványok vizsgálata,
- d) határforgalmi adatok gyűjtése.⁹⁰

A Magyar Királyi Határrendőrség viszonya a vármegyei közigazgatáshoz és a társ fegyveres testületekhez

A m. kir. határrendőrség viszonya a vármegyei közigazgatáshoz és a társ fegyveres testületekhez sajátos volt. Szolgálati tekintetben a m. kir. határrendőrség közvetlenül a belügyminiszter alárendeltségébe tartozott. Azonban a határrendőr-kapitányságok a területileg illetékes vármegye főispánjának, a kirendeltségek pedig a szolgabíráknak a határőrizettel kapcsolatos — korabeli szóhasználattal élve — megkereséseit kötelesek voltak végrehajtani. Az illetékességét a m. kir. határrendőrség egységeinek vezetői maguk döntötték el. Ha a m. kir. határrendőrség és a helyi közigazgatás, illetve rendőrhatalóság között mégis hatásköri nézeteltérésre került sor, abban a belügyminiszter döntött. Az államszervezet hierarchiájában a határrendőr-kapitány a megyei főszolgabíróval, illetve a városok rendőrkapitányaival állt azonos szinten.⁹¹ Az a gyakorlat érvényesült, hogy a m. kir. határrendőrség működése során észlelt, nem a határrendel kapcsolatos törvényellenes cselekedeteket az arra illetékes hatóságoknak, más hatóságok pedig az általuk észlelt és a határrendre vonatkozó törvénytöréseket a m. kir. határrendőrségnek jelezték. Emellett a m. kir. határrendőrségre is vonatkozott az 1899-es 130 000. sz. BM rendelet, mely alapján köteles volt a m. kir. bíróságok és ügyészségek felhívásának eleget tenni, a büntetendő cselekmények nyomozásában részt venni. A m. kir. határrendőrség és a helyi rendőrhatalóságok együttműködése alapvetően két területre osztható.⁹²

Egyes — a m. kir. határrendőrség hatáskörébe tartozó — esetekben a határrendőr-kapitányság működési területén lévő városok rendőrsége köteles volt automatikusan mindenfajta megkeresés, felszólítás, átirat nélkül is eljárni és arról az ügy jellege szerint azonnal, vagy havonta jelentést tenni a határrendőr-kapitánynak.

Ilyenek voltak:

- a) kémkedés;
- b) fegyverek, lőszeres szállításának;
- c) hadkötelesek kiszökésének;
- d) nőcsempészetnek és
- e) csempészetnek a megakadályozása, valamint
- f) határszéli nyilvános helyek ellenőrzése.

90 BK 1904/71 500. sz. BM rendelet

91 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet

92 BK 1899/130 000. sz. BM rendelet

Amennyiben az adott város határának az ország határával volt közös határszakasza, a városi rendőrség köteles volt még:

- a) kitiltott illetve gyanús személyeknek az országba történő bejutását, illetve a
- b) büntető eljárás alatt álló személyeknek az ország határán a kijutását megakadályozni és
- c) a külföldi toloncokat átvenni, illetve a helyi toloncokat elszállítani.

A városi rendőrségek kötelesek voltak még külön felszólításra:

- a) a m. kir. határrendőrség részére adatokat szolgáltatni;
- b) a m. kir. határrendőrség megbízásából nyomozást folytatni;
- c) a m. kir. határrendőrség részére erőket és eszközöket biztosítani, amennyiben a kérdéses ügyek a határrenddel összefüggésben voltak.

Sürgős esetben a városi rendőrkapitányságoknak el kellett tekinteniük a határrendőr-kapitány írásos megkeresésétől és a m. kir. határrendőrség tisztjének szóbeli felhívására is el kell végezni ezen teendőket

Lényegében a városi rendőrségekkel megegyező volt a csendőrséghez fűződő viszony is. A határrendőr-kapitányságok működési területén funkcionáló m. kir. csendőrség köteles volt támogatni a m. kir. határrendőrséget:

- a) karhatalom nyújtásával,
- b) megfigyelés végrehajtásával és
- c) nyomozásokban segéderő biztosításával.

A határrendőr-kapitány felszólításakor a m. kir. csendőrségnek a m. kir. csendőrség szolgálati szabályzatának a vármegyei főszolgabíróra vagy a városi rendőr kapitányokra vonatkozó szabályait kellett alkalmaznia. A m. kir. határrendőrség tehát a társ fegyveres testületek irányában is jelentős jogokkal felruházott szerv volt.⁹³

Az államhatalom szerveihez fűződő viszonyában a m. kir. határrendőrség helyzete egyértelmű volt, egy irányban merültek csak fel kezdeti nézeteltérések, melyek később rendeződtek a m. kir. határrendőrség és a m. kir. csendőrség kapcsolatának ismételt belügyminiszteri tisztázásakor. 1893-tól a m. kir. csendőrség határ menti erői a szolgabírói kirendeltségek irányításával működtek, de szolgálatukat önállóan tervezték meg és látták el, a csendőri felettes szervek teljes értékű alárendeltjei maradtak. 1906 után, mikor a szolgabírói kirendeltségek feladatkörét a m. kir. határrendőrség vette át, a határrendőr-kapitányságok és -kirendeltségek vezetői a m. kir. határszéli csendőri erőket alárendeltjeiknek tekintették. Az érintett őrsők csendőri szolgálati előjáróiból ez tiltakozást váltott ki.⁹⁴ A két fegyveres testület együttműködésének ezt a részét nem rendezték megnyugtatóan, ill. 1912-ben tették egyértelművé a kérdést az 1912/58 320 és az 1912/48 999 BM utasítással, mely tisztázta, hogy a csendőrség önállóan is lát el határőrizeti szolgálatot, végez útlevelkezelést.⁹⁵

...,a csendőrség a határrendészeti végrehajtó szolgálatra fokozottabb mértékben igénybe vétessék, az 1903/VIII. tc. V. §-a alapján 1912. év május hó 1-étől, az alábbiak figyelembevételével, a határrendőri külső végrehajtó szolgálat ellátásával a csendőrséget megbízam...

Félreértések elkerülése végett külön kiemelem, hogy a határrendőrség hatósági területére érkezett külföldiek lakhatási engedélyének ellenőrzését ezentúl a csendőrség rendes szolgálata folytán ellenőrizni fogja...

A határszéli rendőrkapitányságok vezetői saját kapitányságuk, a kirendeltségek vezetői pedig saját körletük hatósági területén a csendőrséghez való viszonyuk szempontjából teljesen azonos helyet foglalnak, mint a járási főszolgabírák saját hatóságuk területén...

A határrendőrség hatóságai és oly csendőrhatalóságok között, melyek élén tisztek

93 Uo.

94 OL BM A 1910/885. sz. A brassói csendőrkörület-parancsnok jelentése a BM V/b ügyosztály vezetőjének.

95 BK 1912/58 320. sz. BM rendelet

állnak, a kölcsönös érintkezés »megkeresések« és »átiratok« útján történik. Hatósági terület szerint illetékes kapitánysági és kirendeltségi vezetők — amennyiben azok az intézkedő személyzethez tartoznak — »felhívásokat« intéznek. Az idegen hatósági területen lévő csendőrsőkhöz stb. azonban a fentebb jelölt tisztviselők is »megkeresést« kötelesek intézni.

A csendőrök azoknak, akik »felhívás« adására jogosultak, jelentéseket tesznek, a többieket pedig értesítik.

A »megkeresések«, »felhívások«, »jelentések« és »értesítések« rendszerint írásbeliek, sürgős szükség esetén azonban szóbelileg is intézhetők, illetőleg tehetők, utóbbi esetben a csendőrség kérheti, hogy utólag írásban is közöltessék, mi volt a szóbeli megkeresés vagy felhívás tartalma...

Hatásköri összeütközésekről, továbbá a csendőrtisztai parancsnokságok sérelmesnek vélt intézkedéseiről mindig közvetlenül hozzám teendő jelentés.⁹⁶

A határrendőr-kapitányságok a helyi vezetés tekintetében lényegében csak a főispánnak voltak alárendelve. A főispánok ebben az időben — mikor a vármegyék már jórészt elvesztették korábbi függetlenségüket a központi államhatalommal szemben — a vidék szinte korlátlan uraivá váltak. Főispánná általában exponált, nagy vagyonnal rendelkező személyeket jelöltek ki. Ezen személyek az arisztokrácia és nagypolgárság érdekeinek feltétlen végrehajtói voltak. Ehhez minden lehetséges állami eszköz a rendelkezésükre állt. Ellenőrzési jogot felettük csak az őket kinevező hatóság gyakorolt.

A határrendőr-kapitányságok kötelessége volt, hogy a kirendeltségek negyedévente végrehajtásra kerülő ellenőrzése mellett a határőrizetben résztvevő hatóságok határőrizeti munkáját, hatósági területén, fél évente ellenőrizze. A m. kir. határrendőrségek kirendeltségeinek havi jelentési kötelezettségéhez hasonlóan rendszeres jelentési feladatuk a társ fegyveres testületeknek a határrendőr-kapitányságok irányában nem volt. A határrendőr-kapitányok a hatósági területük határőrizeti helyzetéről évente tettek jelentést a belügyminiszternek.⁹⁷

Az első világháború előtti években, a szomszédos balkáni országokhoz fűződő kapcsolatok elhidegülése nyomán tervezésre kerülő katonai határőrizet előkészületi teendőinek végzése során, tisztázták a m. kir. határrendőrség katonai rangjait 1911-ben. Ekkor a Katonai Határőrizeti Utasítás alapján a katonai határőrizetben együttműködő szervként résztvevő határrendőri közegek részére kötelezővé vált a kölcsönös tiszteletadás és elengedhetetlen volt a hivatalos érintkezés is mind a m. kir. honvédség, mint a cs. és kir. hadsereg tagjaival. Ez azonban felvetette a rendfokozati feljebbvaló kérdését. A cs. és kir. hadsereg képviselője, a honvédelmi miniszter és a magyar belügyminiszter megállapodtak abban, hogy a határrendőri rangok mely katonai rangnak felelnek meg. A m. kir. határrendőrség főnöke ezredesi, a főnökhelyettes alezredesi, a kapitányságok vezetői őrnagyi, a kapitányságvezető-helyettesek századosi, a kirendeltségek vezetői és a kapitányi hivatalok vezetői főhadnagy, a kirendeltségek vezetőhelyettesei pedig hadnagyi rendfokozatnak feleltek meg. Főhadnagy rendfokozattal bírtak a határrendőr-fogalmazók, hadnagyi rendfokozattal a határrendőr-segédfogalmazók, zászlósi rendfokozattal pedig a fogalmazógyakornokok. A határrendőr-biztosok rendfokozata a hadseregben a szakaszvezetőnek, a polgári biztosok, és a határrendőri őrségek vezetőinek rendfokozata a hadseregben az őrmesternek, a felügyelők és az irodai segédtisztek rendfokozata a hadseregben törzsőrmesternek felelt meg.⁹⁸

A m. kir. határrendőrség szolgálatának jogszerű ellátása során — a határforgalom ellenőrzése mellett — a csempészás elleni harcban is részt vett. Ennek során a pénz-

96 Uo.

97 BK 1912/48 999. sz. BM rendelet

98 OL BM R 1911/8 908. sz. A honvédelmi miniszter levele a belügyminiszternek

ügyőrséggel szoros együttműködést alakított ki. „A csempészet megakadályozásában a határrendőrség a pénzügyi, az erdészeti, állatorvosi, nemkülönben más hivatalos közegekkel közreműködni tartozik, és őket rendőri segédkezésben, támogatásban részesíti.”⁹⁹ A csempészeket a határrendőrség köteles volt üldözni, elfogni, a csempészarut elkobozni, illetve a csempészetrel összefüggő bármilyen bűncselekményben nyomozást folytatni. A büntető eljárást azonban már a vámszerv, illetve súlyosabb eseteknél a bíróság végezte. A határsértési kísérletek enyhébb eseteiben azonban a m. kir. határrendőrség is eljárhatott, ilyen esetekre a m. kir. határrendőrség rendőri büntetőbíráskodási joggal rendelkezett. A m. kir. határrendőrség elmarasztaló határozata ellen a vétkesnek talált egyének legfelsőbb fokon a m. kir. belügyminisztériumhoz fellebbezhettek.¹⁰⁰

A m. kir. határrendőrség a történelmi Magyarország határain belül állomásozó hadseregekkel is kapcsolatot tartott. A cs. és kir. hadsereg hadtestparancsnokságaival elsősorban a felderítő munka segítésének területén került rendszeres kapcsolatba.

A m. kir. honvédséggel a m. kir. határrendőrség munkakapcsolata már kevésbé volt szoros, mint a cs. és kir. hadsereggel. A határőrizet végrehajtásából adódó feladatok teljesítése során nem alakult ki rendszeres együttműködés a m. kir. honvédség és a m. kir. határrendőrség között. A két szerv között időszakos kapcsolatok jöttek létre.

Az érintkezés sajátos formájának tekinthető, amikor a határrendőri közegek szolgálatuk teljesítése során, az útlevéllenőrzések alkalmával, intézkedtek a m. kir. honvédség tagjaival szemben. A szerb—magyar és a román—magyar határ közelében állomásozó honvéd csapatok személyi állománya elsősorban a kishatárforgalom keretében kívánta átlépni az országhatárt. A határátlépés jogosultsága a hivatásos állomány és a határ menti kettős birtokos családok sorkatonai szolgálatot teljesítő fiai esetében — kizáró okok hiányában — nem volt kétséges. Az országhatárt egyenruhában átlépni kívánó személyeket azonban a m. kir. határrendőrség visszautasította. A m. kir. határrendőrség szolgálati szabályzata már kitért arra a rész kérdésre is, hogy az országhatárt a fegyveres erők és testületek tagjai mely esetben léphetik át egyenruhában. A m. kir. határrendőrség szolgálatba lépése előtt bevett gyakorlat lehetett elsősorban a román—magyar határon az egyenruhás személyek határátlépése, mind a magyar, mind a román szervek részéről. A belügyminiszternek a honvédelmi miniszterhez szóló átirata nyomán a m. kir. honvédségnél rendezték a kishatárforgalomban résztvevők egyenruhaviselésének kérdését. A román fegyveres erők és testületek tagjaival szemben azonban a m. kir. határrendőrség tagjainak még évek múltán is erélyes fellépéssel kellett érvényt szerezni az egyenruhában történő határátlépés megakadályozására vonatkozó utasításnak.¹⁰¹

A m. kir. határrendőrség nemcsak mint hatóság került kapcsolatba a m. kir. honvédség személyi állományának egy részével. A határőrizeti feladatok eredményes ellátása időnként megkívánta a tetemesebb fegyveres létszám alkalmazását. A századelőn, békeidőben, a történelmi Magyarország határain 480 fő határrendőr és 1 357 fő határszéli csendőr látott el határőrizeti szolgálatot. A m. kir. határrendőrség működési területén szolgálatot teljesítő 897 rendőr és 2 040 főnyi csendőr is bevonható volt a határőrizeti feladatok ellátásába. A bevonható rendőri élőrő a magyarországi városi rendőrségek létszámának — 6 037 főnyi rendőrnek — 15%-át, a m. kir. csendőrség személyi állományának — 12 851 főnyi csendőrnek — pedig 16%-át tette ki. A belbiztonsági erők viszonylag jelentős hányada bevonható volt a határőrizetbe. Ez a létszám azonban a határvonal hosszához viszonyítva igen mérsékelt erőt jelentett. Szükség volt esetenként gyorsan mobilizálható, nagy tömegű fegy-

99 BK 1905/91 000. sz. BM rendelet melléklete

100 Uo.

101 OL BM E 4 217. sz.

veresnek a határőrizetbe történő bevonására is.¹⁰² A magyarországi fegyveres erők és testületek között erre a legnagyobb lehetőség a m. kir. honvédségnél adódott. A m. kir. honvédséget határozatok alkalmazása esetén vonták be hosszabb-rövidebb ideig a határőrizetbe. Határozatot elsősorban a szomszédos ország területén előforduló járványos betegségek esetén alkalmazott a magyar kormány. A román, illetve a szerb vámháborúk során nem alkalmaztak határozatot. A vámháború esetében nem volt szükség a határok zárására. A vámháborúk alatt a határforgalom csupán azzal a különbséggel funkcionált, hogy az érintett árukat a vámisztviselők nem engedték be az ország területére, illetve nagyobb vámtételt szabtak ki azokra.

A m. kir. határrendőrség viszonyát vizsgálva a társ fegyveres testületekhez abban az esetben kaphatunk hitelt érdemlő képet a helyzetről, ha a fővárosi rendőrséghez fűződő kapcsolatot is szemrevételezzük.

A budapesti rendőrséget először helyezték a magyarországi rendőrségek közül a belügyminisztérium közvetlen irányítása alá. A közvetlen minisztériumi irányításból adódóan és a főváros rendjének eredményes biztosítása érdekében az egész országra kiterjedő, a bűnüldözést segítő funkciót is betöltött. A fővárosi rendőrség több ponton kapcsolódott a m. kir. határrendőrséghez.

Az egyik ilyen csatlakozási pont a központi nyilvántartó hivatal volt. Az 1908/XXXVI. tc. 14. §-a alapján kiadott közös 1908/24 300. sz. igazságügy-, illetve belügyminisztériumi rendelet hívta életre a budapesti rendőrkapitányság felügyeletével a központi nyilvántartó hivatalt. A hivatal adataihoz a m. kir. határrendőrség is hozzáférhetett, illetve információbázisát növelhette.

További együttműködési lehetőségre nyílt alkalom a budapesti rendőrség detektívtestületének igénybevételével. A detektívtestület nyomozói csaknem valamennyi jelentősebb vidéki bűneset felderítésében is részt vettek. Jelesebb bűnesetek kiderítésébe a határrendőr-kapitányok is bevonták a budapesti detektívtestület tagjait, bár a m. kir. határrendőrség és a fővárosi rendőrség együttműködésére inkább az volt a jellemző, hogy az ügyeket, illetve személyeket átadták egymásnak — a területi illetékesség elve alapján — további nyomozás és az ügy lezárása érdekében.¹⁰³

A m. kir. határrendőrség valamennyi, a határ közelében állomásozó, illetve országos jelentőségű szervezettel kapcsolatban állt. A határőrizeti szolgálat tekintetében az összes együttműködő szerv felett ellenőrzési, irányítási jogköre volt. Háborús körülmények között azonban megváltozott a helyzete

A Magyar Királyi Határrendőrség feladata a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában

A dualista Magyarországon két hadsereg volt található. A m. kir. honvédség — mely az uralkodóval folytatott hosszas vita során formálódott — és a cs. és kir. hadsereg. A m. kir. honvédség 1912-ig csak lovasságból és gyalogságból állt. Csak az első világháborút megelőző években látták el tüzérséggel és állítottak fel műszaki csapatokat is. A m. kir. honvédség főfelügyeletét az uralkodó által megbízott személy látta el. A m. kir. honvédség a történelmi Magyarország határain belül állomásozott és mind a tisztikar, mind a legénység Magyarország lakosságából került ki. A cs. és kir. hadseregben az osztrák jelleg uralkodott, az uralkodóhoz hűséges tisztiek vezették, vezényleti nyelve a német volt. Létszámát tekintve jóval nagyobb volt a m. kir. hadseregnél és a Birodalom mindkét társországnak területén állomásoztak csapatai. A kor színvonalának és az Osztrák—Magyar Monarchia anyagi lehetőségeinek megfelelően a szükséges fegyvernemekkel és haditechni-

¹⁰² Parádi: i. m. 131—132. o.

¹⁰³ OL BM R 1912/712. sz. Fővárosi rendőrkapitány távirata a temesvári határrendőr-kapitánynak.

kával rendelkezett. A cs. és kir. hadsereg és a m. kir. honvédség is területi parancsnokságok irányítása alatt helyezkedett el. A cs. és kir. hadsereg területi parancsnokságai voltak: a krakkói, a bécsi, a gráci, a budapesti, a pozsonyi, a kassai, a temesvári, a prágai, a josephstadti, a lemergi, a nagyszebeni, a zágrábi, az innsbrucki, a szarajevói és a zárai hadtestparancsnokságok.¹⁰⁴ Magyarországi határszakasszal a nagyszebeni és a temesvári hadtestparancsnokság rendelkezett. A nagyszebeni hadtestparancsnokság törzse parancsnokból, segédtszobából, vezérkari főnökből és 18 fős katonai osztályból állt. A törzs személyzetét képezték az igazságügyi előadó, egészségügyi előadó, katonai plébános, hadbiztos és műszaki építészeti igazgató. A hadtestparancsnokság alárendeltségébe két gyaloghadosztály tartozott, valamint egy dandár erőben lovasság és tüzérség, továbbá egy vonatezred is. A vonatezred mai fogalmaink szerinti hadtápezrednek felel meg. A temesvári hadtestparancsnoksághoz hasonló erővel rendelkezett a nagyszebeni hadtestparancsnokság is. A hadtestparancsnokhoz tartoztak még a felderítő főállományok is, amik a mai értelemben vett felderítési és elhárítási teendőket végezték.¹⁰⁵

A m. kir. honvédség honvéd kerületek alárendeltségében állomásozott. Hat honvéd kerület működött, területenként két gyalogdandárnai erővel. Emellett négy lovasdandárja is volt a m. kir. honvédségnek. A honvéd kerületek közül a kolozsvárinak és a szegedinek volt határszakasza. A kolozsvári honvéd kerület parancsnoksága alá pedig a két gyalogdandáron kívül egy lovas dandár is tartozott.

Összességében a m. kir. honvédség és a cs. és kir. hadsereg csapatai a kérdéses terület katonai parancsnokságainak működési területén jelentős erőt képviseltek, melyet határvédelmi feladatokra a háború kezdeti időszakában eredményesen lehetett használni.¹⁰⁶

A m. kir. határrendőrség nem került a cs. és kir. hadsereg és ezen keresztül a bécsi hadügyminiszter alárendeltségébe. A háború kitörésekor csupán az ellenség által közvetlenül veszélyeztetett határszakaszon — katonai határőrizeti ügyekben — került a területileg illetékes hadtestparancsnokság közvetlen alárendeltségébe. Így a határon háborús időszakban is maradt fegyveres testület, amely a magyar kormány alárendeltségébe tartozott.

A m. kir. határrendőrség feladata háborúban a frontvonal változásától függően a határvonalon meghagyott átkelőhelyeken, illetve a hadműveleti záróvonalon lévő — a polgári forgalom számára megnyitott átkelőhelyeken — a forgalom ellenőrzése volt. A m. kir. határrendőrség szolgálatában változás nem történt. Csupán a határőrizetben résztvevő társ fegyveres testületekhez fűződő viszonyában történt módosulás. A vezető szerepet a hadműveleti területen egyértelműen a cs. és kir. hadsereg vette át. Ellenőrzési, utasítási joga a területileg illetékes hadtestparancsnoknak volt, akinek közvetlen alárendeltségébe kerültek a határőrizeti erők. A határrendőr-kapitányoknak a határőrizetben résztvevő társ fegyveres testületekre vonatkozó ellenőrzési joga megszűnt. A m. kir. határrendőrségnek a városi rendőrségekhez fűződő viszonya azonban a hadműveleti területen is érintetlen maradt. A m. kir. határrendőrség tagjait nem hívták be katonai szolgálatra, továbbra is folytatták a békeidőben megkezdett szolgálatukat.¹⁰⁷

Fegyveres konfliktus esetén megszűnt a m. kir. határrendőrség útiokmányt kibocsátó jogköre. Amennyiben a m. kir. határrendőrség egyes szervezeti egységeinek működési területe hadműveleti területté vált, a hadműveleti záróvonal átlépésére vonatkozó útiokmányokat a területileg illetékes cs. és kir. hadtestparancsnokságok bocsátották ki. Ha a hadműveleti terület nem terjedt ki a m. kir. határrendőrség valamely szervezeti egységére, akkor sem volt jogosult háborúban kishatárforgalmi

104 *Gadányi Miklós*: Hadsereg szervezet. Bp., 1911. 79. o.

105 *Bakonyi Péter*: Haderő szervezet. Bp., 1884. 54. o.

106 *Bydeskutni Sándor*: Véderőszervezet. Bp., 1891. 98. o.

107 BK 1915/3 389. sz. BM rendelet

útiokmányt kibocsájtani a m. kir. határrendőrség közege. A mozgósítás elrendelését követően a területi közigazgatási szervektől és a m. kir. határrendőrségtől az útlevel-kibocsájtási jogot az útlevel kiadására egyébként is jogosult központi szervek vezetői: a király személye körüli miniszter, a belügy- és a külügyminiszter, valamint a miniszterelnöki titkárság vezetője gyakorolták.

Sajátos módon a magyar határőrizet fejlődése a dualizmus időszakában nem katonai irányba mutatott — eltérően más országoktól —, hanem a katonai határőrizetből fejlődött ki a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó polgári jellegű határőrizet. A határőrizeti erők, a m. kir. határrendőrség kivételével, az első világháború alatt mégis a cs. és kir. hadsereg hadtestparancsnokainak irányítása alá kerültek.

Magyarországon azonban a határőrizeti erők nem azért kerültek a cs. és kir. hadsereg alárendeltségébe, mert fegyveres konfliktus esetén a cs. és kir. hadsereg kezébe került a kivételes hatalom, hanem azért, mert a Monarchia határai hadműveleti területté váltak. Magyarországnak az örökös tartományokkal közös határszakaszán a határőrizeti erők helyzete, egymáshoz való viszonya, a békeidőbeli állapottól lényegesen nem tért el. Ez a helyzet tükrözte a kivételes hatalomra vonatkozó magyar felfogást. Hazánkban fegyveres konfliktus esetén a kivételes hatalom által biztosított rendkívüli jogokat a kormány, a polgári államigazgatás kapott. Az örökös tartományokban a kivételes hatalom a cs. és kir. hadsereg kezébe került.¹⁰⁸

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltári anyag

OL min. eln.	= Országos Levéltár, miniszterelnöki iratok (1867—1914)
OL MT	= Országos Levéltár, Minisztertanácsi iratok (1867—1914)
OL BM E	= Országos Levéltár, belügyminisztérium, elnöki iratok (1867—1914)
OL BM R	= Országos Levéltár, belügyminisztérium, rezervált iratok (1867—1914)
OL BM A	= Országos Levéltár, belügyminisztérium, általános iratok (1867—1914)

Jogszabálygyűjtemények, hivatalos lapok

MTT	= Magyarországi Törvény Tár. (Szerk.: <i>Dr. Térfy Gyula</i>) Bp., 1915. (1868—1914)
MRT	= Magyarországi Rendeletek Tára. (Szerk.: <i>Ráth M.</i>) Bp., 1915. (1868—1914)
MTN	= Magyarország Tiszti Cím és Névtára. Bp., (m. kir. Központi Statisztikai Hivatal) (1868—1914)
BK	= <i>Belügyi Közlöny</i> , Bp., (1905—1914)
LAK	= <i>Ludovica Académia Közlönye</i> , Bp., (1873—1907)